

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS
LIETUVOS TSR ISTORIJOS PROBLEMINĖ MOKSLINĖ TARYBA

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1979 METAI

VILNIUS „MOKSLAS“ 1981

INSTITUTE OF HISTORY
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR
THE SCIENTIFIC PROBLEM BOARD
OF THE HISTORY OF THE LITHUANIAN SSR

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1979

VILNIUS

1981

INSTITUT FÜR GESCHICHTE
DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER LITAUISCHEN SSR
PROBLEMISCHER-WISSENSCHAFTLICHER RAT
FÜR GESCHICHTSFORSCHUNG DER LITAUISCHEN SSR

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1979

VILNIUS

198

АКАДЕМИЯ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
НАУЧНЫЙ СОВЕТ ПО ПРОБЛЕМАМ ИСТОРИИ
ЛИТОВСКОЙ ССР

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ

ГОД 1979

ВИЛЬНЮС «МОКСЛАС» 1981

Redakcinė kolegija

Jonas DOBROVOLSČAS, Mečislovas JUČAS, Vytautas MERKYS, Vacys MILIUS, Giedrė NIUNKIENĖ, Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė), Henrikas ŠADŽIUS, Adolfas TAUTAVIČIUS, Bronius VAITKEVIČIUS (vyr. redaktorius), Regina ŽEPKAITĖ (vyr. redaktorius pavaduotoja)

Išleista LTSR MA Istorijos instituto užsakymu

Li 237

Lietuvos istorijos metraštis = Ежегодник истории Литвы =
The year-book of Lithuanian history / LTSR MA, Istorijos in-tas,
LTSR istorijos problem. moksl. taryba; Red. kolegija: B. Vaitkevičius (vyr. red.) ir kt.— V.: Mokslas.

Leidž. nuo 1973 m.

1979 m. 1981. 176 p. Lygiagr. antr. taip pat vok. Str. santr. rus. LTSR MA istorijos in-to leid. 1979 m. bibliogr. / O. Adomonienė, p. 141—143. Bibliogr. nuorodos išnašose.

0505040000

BBK 63.3(2Liet.)
9(TL)

M $\frac{10604-071}{M854(10)-81}$ Z-81

© LTSR MA Istorijos institutas, 1981

RECENZIJOS, APŽVALGOS, ANOTACIJOS

I. Cepienė. Lietuvių liaudies vestuvių veikėjai. „Mokslas“, Vilnius, 1977, 128+16 p. iliustr. 15 000 egz.

Lietuvių etnografinėje literatūroje iki šiol didžiausio dėmesio susilaukė trys dalykai: liaudies architektūra, memorialiniai paminklai ir vestuvių papročiai. Šiais klausimais daugiau negu šimtmetį rašo liaudies kultūros mėgėjai, kraštotyrininkai, muziejininkai, etnografai. Tas temas mėgsta ir skaitytojai. Tai liudija ir recenzuojamo leidinio pasirodymas — palyginti nemažas tiražas greit dingio iš knygynų lentynų.

Lietuvių vestuvių papročiai labai sudėtingi, ryškių sritinių savitumų, ilgainiui jie kito, pagaliau atskirose etnografinėse srityse socialinė valstiečių padėtis irgi lėmė apeigų turtingumą. Viename darbe išsyk visko negalima aprėpti. Tad sėkmingu laikytinas autorės pasirinktas kelias — vestuvių veikėjų funkcijų nagrinėjimas, kartu kiek paliečiant ir kai kurias šių papročių realijas.

Leidiny (parengtas 1975 m. istorijos kandidato laipsniui įgyti apgintos disertacijos pagrindu) susideda iš įvado, senųjų ir šiuolaikinių vestuvių veikėjų funkcijų nagrinėjimo, pabaigos ir literatūros sąrašo.

Įvade rašoma apie šio darbo reikalingumą, ypač jaunimui, besidominčiam tradicinėmis vestuvėmis ir norinčiam panaudoti jų papročius. Pateikiama trumpa ankstesnių ir dabartinių tyrinėjimų apžvalga. Minint įvairiose respublikos vietose surinktą medžiagą, reikėjo nurodyti ir aprašų skaičių. Pati autorė leidinio pobūdį įvade nusako taip: „Šiame darbe vestuvių veikėjai nagrinėjami funkcinio požiūriu, nurodoma jų atsiradimo ir paplitimo priežastys, išorė bei atributika, mėginama aiškinti apeiginių veiksmų kilmę ir reikšmę. Kartu nurodomi atskirų papročių sritiniai savitumai bei bendrumai su kaimyninių tautų papročiais“.

Senųjų vestuvių veikėjai grupuojami šitaip: jaunojo (piršlys, vyriausiasis pabrolys, maršalka), nuotakos (svočia, vyriausioji pamergė), jaunieji (nuotaka, jaunikis ir jų tėvai), jaunųjų palydovai (pabroliai ir pamergės), epizodiniai veikėjai (kviesliai, kraitvežiai, mituliai, persirengėliai), muzikantai, svečiai. Nagrinėjimas pradedamas nuo vienos iš spalvingiausių figūrų lietuvių valstiečių vestuvėse — piršlio. Iš pradžių nurodoma pagrindinė jo savybė — vaidybiniai, improvizaciniai ir retoriniai sugebėjimai, toliau aptariamas piršlybų laikas, atkreipiamas dėmesys į šios vestuvių papročių dalies trumpėjamą per paskutinį šimtmetį, piršlybų

kitimą kapitalizmo laikotarpiu (ekonominio sandėrio išbujojimas). Remiantis kitų švenčių, pvz., užgavėnių medžiaga bei kitų tautų analoginių papročių tyrinėjimais, aiškinama piršlio „korimo“ prasmė. Darbe nušviečiamas ir kitų apeigų tikslas: vainiko įteikimo ir išpirkimo, nuotakos slėpimo, užgertuvių, nuotakos plaukų nukirpimo, dovanų dėjimo įvairiose jaunojo namų vietose, muzikantų grojimo.

Kai kur reikia didesnio preciziškumo. Pvz., „Kartais sekmadienį miestelyje supažindindavo jaunikį su nužiūrėta mergina — tai sanvedybos“ (p. 10). Kas supažindindavo? Rašant apie maršalką (p. 32), sumaišyta vietas: tekste nurodoma Vilniaus apylinkės, tuo tarpu šaltinyje (išnašoje) yra Vileikos apskritis.

Antroje darbo dalyje, remiantis septintojo ir aštuntojo dešimtmečių medžiaga, panašia tvarka aptariamos dabartinių vestuvių veikėjų (piršlio, svočios, jaunikio, nuotakos, jaunųjų tėvų, pabrolių bei pamergių, kvieslio, persirengėlių, muzikantų, svečių) funkcijos. Iškeliama nauji pramoginiai momentai — jaunosios ir jaunojo „egzaminai“ duodant atlikti jiems kai kuriuos namų ruošos darbus. Kai kas, seniau turėjęs maginę prasmę, pagal tradiciją kartojama ir dabar, nesuteikiant tam ankstesnės reikšmės. Pavyzdžiui, jaunosios išvažiavimas iš sodybos tuoktis stačiomis, siūlų kamuolio išvyniojimas. Dzūkijoje tebegyvuoja paprotys, pagal kurį jaunoji įteikia dovanų vyro giminėms. Septintajame dešimtmetyje ėmė atgyti sužadėtuvių paprotys. Atsirado ir naujų papročių elementų: sveikinimo telegramu, atsiųstų neva prekybinių ir kitokių įstaigų, skaitymas.

Darbe nurodomi ir kai kurie šalintini vestuvių papročių momentai. Prie tokių reikėjo pridėti ir natūralizmo deklaravimą, pavyzdžiui, muzikantų skaitomose kalbose.

Pabaigoje rašoma apie veiksnius, kurie per ištisus amžius formavo vestuvių papročius, nurodomos būdingiausios šiuolaikinių papročių kryptys. Teisingai siūloma nestandardizuoti vestuvių papročių, vykstančių už civilinės metrikacijos skyriaus sienų, o kūrybiškai derinti jų senuosius ir naujuosius elementus. Autorė skiria tradiciškumą ir greit praeinančias madas.

Leidinių pagyvina 35 senųjų ir šiuolaikinių vestuvių nuotraukos. Jose matome tikrą ir inscenizuotų papročių momentus.

Užbaigiama literatūros sąrašas. Jame pateikiama išsami lietuvių vestuvių papročių literatūros bibliografija, duodama šiek tiek pozicijų šeimos istorijos bei kaimyninių tautų šios srities papročių klausimais. Prie *Znicz*, pasirašiusios straipsnio apie vestuves lietuvių užkampyje, skliausteliuose vertėjo nurodyti M. Paprockos pavardę. Nepanaudoti tokie darbai: įvairių kraštų mokslinėje literatūroje plataus atgarsio susilaukusi J. Balio monografija apie lietuvių vestuvių papročius¹. Suskaldžius papročių eigą į atskirus epizodus, joje susumuota beveik visa medžiaga, iki to laiko paskelbta literatūroje, ir aprašai, laikyti Lietuvių tautosakos archyve (dabar — Lietuvių tautosakos rankraštynas); I. Končiaus etnografiniai prisiminimai² (mums šiuo atveju rūpimi skyreliai: kraitis, piršliai, ūkvaizdžiai,

¹ Balys J. Litauische Hochzeitsbräuche, Hamburg, 1946.

² Končius I. Žemaičio šnekos, t. 1. London, 1962, p. 109—127.

vedybinė sutartis, vestuvių išvakarės, vestuvės, po vestuvių); vienas didesnis straipsnis apie dzūkų vestuves³.

I. Čepienės darbas laikytinas tvirta pakopa į tolesnius vestuvių papročių tyrinėjimus. Leidinys vertingas liaudies kultūros istorijos tyrinėtojų, įdomus tokios literatūros mėgėjams, naudingas norintiems tradicijas pritaikyti vestuvėse. Akademiniio pobūdžio monografija, kurioje visais aspektais būtų išanalizuoti šie papročiai, nors ir negreitos ateities, tačiau lauktinas dalykas.

Vacys Milius

Социалистические революции в Литве, Латвии и Эстонии в 1940 г. Восстановление Советской власти. «Наука», Москва, 1978, 531 с., 2150 экз.

V. Leninas savo žymiajame veikale „Apie marksizmo karikatūrą“ (1916) rašė: „Visos nacijos ateis į socializmą, tai neišvengiama, bet visos ateis ne visiškai vienodai, kiekviena įneš savitumą į tą ar kitą demokratijos formą, į tą ar kitą proletariato diktatūros atmainą, į tą ar kitą įvairių visuomeninio gyvenimo pusių socialistinių pertvarkymų tempą“ (Raštai, t. 23, p. 58). Ši geniali V. Lenino išvada pasitvirtino socialistinės sandraugos šalyse. Pabaltijo tautų — lietuvių, latvių ir estų, vadovaujamų savų komunistų partijų, kelias į socializmą ją dar labiau paryškina.

Recenzuojamos kolektyvinės monografijos autoriai, remdamiesi marksistine-leninine teorija bei metodologija, pasauline istorine praktika, parengė plačios apimties vieningą mokslinį darbą. Jame ryškiai atskleisti tiek bendrieji socialistinės revoliucijos dėsningumai, tiek specifiniai ypatumai, pasireiškę Pabaltijo kraštuose apskritai, taip pat kiekviename iš jų. Remiantis gausia istorine medžiaga, veikale parodyta didinga Pabaltijo tautų daugiau kaip 20 metų kovos už socialinį išsivadavimą iš buržuazijos jungo, už Tarybų valdžios atkūrimą panorama. Kartu tai triuškinantis atsakas įvairaus plauko buržuaziniams nacionalistams — „kovojuojams už nepriklausomybę“, lietuvių, latvių ir estų tautų istorijos klastotojams, kapitalizmo apologetams.

Įvade ir daugelyje skyrių keliama mintis, patvirtinta visos istorijos eigos, kad Pabaltijo tautų likimai nuo seno yra susiję su kitų Tarybų Sąjungos tautų istorija, jų santykiai buvo grindžiami internacionalizmo principais. Lietuvos, Latvijos ir Estijos darbininkai, valstiečiai kartu su visos Rusijos darbo žmonėmis kovojo prieš carizmą, prieš dvarininkų ir buržuazijos jungą. Į šių tautų turtingą istorijos metraščių įrašyti tokie didingi kovos žygiai, kaip 1905—1907 m. ir 1917 m. revoliucijos Rusijoje, 1918—1919 m. socialistinės revoliucijos Pabaltijyje, bendra kova prieš tarptautinio imperializmo intervenciją, Tarybų Sąjungos parama ginant Lietuvos, Latvijos ir Estijos valstybingumą, kovojant už šių tautų nepriklausomybę.

³ Miškinis J. Dzūkų vestuvių papročiai.— Margutis, 1958, Nr. 4, p. 23—26; Nr. 5, p. 21—24.

Vienas iš svarbiausių buržuazinių nacionalistų ir apskritai „sovietologų“ istorinės tikrovės iškraipymų yra tvirtinimas, kad socialistinėms revoliucijoms ir Tarybų valdžios įkūrimui Pabaltijo kraštuose nebuvo nei objektyvių, nei subjektyvių sąlygų. Monografijos autoriai įtikinamais faktais ir ryškiais argumentais atskleidžia buvusią socialinę-ekonominę bei politinę padėtį, parodo klasinių prieštaravimų paastrėjimą, buržuazijos ir ją rėmusių sluoksnių vidaus bei užsienio politikos antiliaudiškumą ir bankrotą. Išnaudotojų klasės, išgąsdintos darbo žmonių kovos 1918—1919 m., buvo priverstos įvykdyti agrarinę reformą. Žemės gavo tik dalis valstiečių: Lietuvoje negavo apie trečdalis, Estijoje — apie pusę, Latvijoje — 30 tūkstančių valstiečių. Pagal 1929—1930 m. surašymo duomenis, naujakurių ūkiai buvo smulkūs: 1—10 ha ūkiai Lietuvoje sudarė 45,3%, Latvijoje — 35,2%, Estijoje — 33,8%. Iš valstybės negavę reikiamos paramos, daugelis naujakurių buvo priversti atsisakyti žemės. Antai Lietuvoje 1930 m. jos neteko 35,4% visų naujakurių, o 1937 m. netekusiųjų procentas padidėjo iki 45. Buržuazinių vyriausybių antiliaudinė agrarinė politika įklampino valstiečių ūkius į skolas, ir jie dažnai būdavo išvaržomi: Lietuvoje kasmet — apie 1000 ūkių, jų išskolinimo bendra suma sudarydavo 4—7 mln. litų. Tuo tarpu galėjo tarpti tik nedidelė dalis stambių buožinių ūkių, sugebančių ūkininkauti kapitalistiniu būdu. Jiems buvo teikiama įvairiapusė parama.

Pabaltijo šalių ekonomikos vystymosi kryptis — agrarinė. Todėl negalėjo plėstis pramonė, o tai neleido įtraukti į ją laisvos darbo jėgos, kuri kasmet gausėjo iš kaimo. Sparčiai daugėjo bedarbių. Respublikų ekonomikos vystymąsi stabdė įvairūs kapitalistiniai susivienijimai, ypač užsienio monopolijos. Jos siekė pajungti agrarines Pabaltijo šalis, paversiti jas priedėliu prie pramoniniu atžvilgiu išsivysčiusių Vakarų.

Monografijos autoriai konkrečiais pavyzdžiais parodo, kad Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje, kaip ir kituose kapitalistiniuose kraštuose, valstybinis aparatas ėmė susilieti su monopolistiniu kapitalu, o tai atsiliepė ir jų politinei valdymo sistemai. Buržuazinė demokratija ir koalicinės vyriausybės buvo pakeistos fašistiniu režimu; savo teroristinius valdymo metodus jis nukreipė prieš liaudį, demokratiją.

Darbo masių kovos priešakyje ėjo proletariatas, vadovaujamas Komunistų partijos. Buržuaziniams nacionalistams ir jų trubadūrams nepavyks įtikinti liaudies, kad Pabaltijo šalių komunistų partijos negalėjo turėti ir neturėjo jai įtakos, kad marksizmo-leninizmo idėjos buvo svetimos darbininkams, valstiečiams bei kitiems darbo žmonių sluoksniams. Spalio revoliucijos idėjos, kurias skleidė revoliuciniai socialdemokratai, komunistai, buvo suprantamos liaudies masėms, nes atitiko jų siekimus. Nors Lietuvos, Latvijos ir Estijos buržuazija, užsienio interventų padedama, nuslopino Tarybų valdžią Pabaltijyje, šios idėjos liko gyvos. Komunistų partijos, dirbdamos giliame pogrindyje, ypač po fašizmo perversmo, mokė liaudį, grūdino ir vedė ją į kovą prieš buržuazijos diktatūrą, už Tarybų valdžią, už proletariato diktatūrą. Tiesa, komunistų partijos Pabaltijo kraštuose buvo negausios. Ir tai suprantamas daiktas. Esant policiniam režimui už kiekvieną pareikštą nepasitenkinimą, mažiausią protestą prieš fašizmą ir buržuaziją, paskleistą laisvą mintį pasipildavo žiau-

riausios represijos, mirties bausmės. Lietuvos, Latvijos ir Estijos žmonės neužmirš savo ištikimų sūnų bei dukterų, kritusių baltojo teroro metu. Tačiau Pabaltijo kraštų fašistinėms vyriausybėms nepavyko palaužti komunistų. Partinės organizacijos kūrėsi daugelyje vietų, ypač stambiuose miestuose. Antai 1940 m., išeinant komunistų partijoms iš pogrindžio, Kaune buvo apie 250, Alytaus, Kauno ir Kėdainių apskrityse — iki 200 kiekvienoje, Rygoje — iki 500 komunistų ir panašiai. Apie partines organizacijas jungėsi tūkstančiai nepartinių aktyvistų, padėjusių komunistų partijoms politiškai auklėti darbo mases, telkti jas būsimoms kovoms už Tarybų valdžią. Ir kai komunistų partijos tapo legalios, šis aktyvas tuoj įsijungė į jų eiles. 1941 m. pradžioje Lietuvoje komunistų skaičius išaugo iki 2486, Latvijoje — 2798, Estijoje — iki 2036.

Monografijos autoriai didelį dėmesį skiria tokiam svarbiam klausimui, kaip taikus socialistinės revoliucijos vystymasis Pabaltijo kraštuose. Giliai analizuodami faktinę medžiagą, jie parodo, kad 1939—1940 m. Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje subrendo revoliucinė situacija. Paastrėjo dirbančiųjų klasių, visų pirma darbininkų klasės, kova prieš buržuaziją. Plačiai reiškėsi liaudies masių protestas prieš buržuazinių fašistinių Smetonos, Ulmanio ir Piatso vyriausybių pastangos įtraukti Pabaltijo šalis į karą imperialistinių valstybių pusėje ir paversti jas hitlerinės Vokietijos protektoratu. Svarbiausia sąlyga išvengti tokio šių kraštų likimo — draugiški ryšiai su Tarybų Sąjunga, kuri buvo vienintelė jėga, galinti garantuoti Lietuvos, Latvijos ir Estijos laisvę bei nepriklausomybę. Tuo tarpu buržuazija darė viską, kad pakirstų šią draugystę. Taigi vienintelė išeitis — nuversti buržuazinę fašistinę diktatūrą. „Tuo buvo užinteresuoti,— rašo autoriai,— ne tikai miesto bei kaimo darbininkų klasė ir vargingieji valstiečiai, bet ir vidutiniai valstiečiai, amatininkai bei smulkieji prekybininkai, darbo inteligentija, taip pat įžvalgūs, patriotiškai nusiteikę iš kitų visuomenės socialinių sluoksnių elementai“ (p. 262). Ir nežiūrint specifinių skirtumų tarp šių įvairių jėgų, konkrečiomis Antrojo pasaulinio karo sąlygomis jų interesai svarbiausiu klausimu — būtinumu nuversti fašistinę diktatūrą ir sustiprinti savo šalių saugumą — sutapo. Į tai atsižvelgė Lietuvos, Latvijos ir Estijos komunistų partijos, mobilizuodamos liaudies mases.

Monografijoje įtikinamai atskleista vis labiau gilėjusi krizė tarp valdančiųjų sluoksnių, taip pat tarp atskirų buržuazijos grupių. Apie šią krizę buvo priversti kalbėti ir rašyti buržuazijos atstovai. Antai buržuazinis istorikas V. Trumpa JAV lietuvių emigrantų leidžiamame žurnale „Metmenys“ 1967 m. rašė, kad visos A. Smetonos pastangos konsoliduoti naciją davė visiškai priešingus rezultatus. „Nacija ir jos vadovai,— rašė jis toliau,— atrodo, niekada nebuvo taip suskaldyti ir taip sumišę, kaip 1939 m. krizės sąlygomis. Vienybės nebuvo net ministrų kabinete ir armijos vadovybėje...“ (p. 266). Analogiškos krizinės situacijos buvo ir Latvijos bei Estijos valdančiuose sluoksniuose.

Autoriai, remdamiesi V. Lenino socialistinės revoliucijos teorija, pažymi, kad ne kiekviena revoliucinė situacija veda į tiesioginę revoliuciją. Būtinios subjektyvios sąlygos. Monografijoje atskleistas komunistų partijų pilnas titaniškos veiklos vaizdas. Jos atliko didelį darbą, pareng-

damos revoliucijos politinę armiją, ir vadovavo kovai už buržuazijos valdžios nuvertimą, už socialistinės revoliucijos pergale.

Didžiausią įniršį buržuaziniams nacionalistams sukelia tas faktas, kad Tarybų Sąjunga, vykdydama savo internacionalinę pareigą, suteikė Pabaltijo tautoms pagalbą. Šį humanišką aktą jie kvalifikuoja kaip revoliucijos eksportą į Lietuvą, Latviją ir Estiją, kaip kišimąsi į šių šalių vidaus reikalus. Simboliškas tarybinių karių buvimas Pabaltijo kraštuose pagal sudarytas sutartis tarp buržuazinių vyriausybių ir Tarybinės vyriausybės visiškai nereikšė, kad TSRS politika, paremta kitų valstybių suvereniteto gerbimu ir nesikišimu į kitos šalies vidaus reikalus, pasikeitė. Tarybiniai daliniai nesikišo į Pabaltijo tautų vidaus reikalus. Tačiau, kaip pažymi autoriai, jų buvimas atribojo Lietuvą, Latviją ir Estiją nuo užsienio imperialistų kišimosi, o tai demoralizavo buržuazijos jėgas ir įkvėpė revoliucines mases kovai už fašistinės diktatūros nuvertimą. Socialistinių revoliucijų Pabaltijo šalyse laimėjimas — paaštrėjusių klasinių prieštaravimų valdančiųjų sluoksnių vidaus ir užsienio politikoje bankroto rezultatas.

1940 m. revoliucija Pabaltijyje buvo pirmoji istorijoje pergalinga socialistinė revoliucija, įvykdyta taikiu būdu. Tokią galimybę yra nurodęs V. Leninas, pažymėdamas, „kad atskirais atvejais, išimties būdu, pvz., kurioje nors mažoje valstybėje po to, kai kaimyninė didelė valstybė jau bus įvykdžiusi socialistinę revoliuciją, yra galima, kad buržuazija taikiai atiduos valdžią, jeigu ji įsitikins pasipriešinimo beviltiškumu ir verčiau norės išsaugoti savo galvas“ (Raštai, t. 23, p. 57). Lietuvos, Latvijos ir Estijos buržuazija, izoliuota nuo galinčių jai padėti tarptautinio imperializmo jėgų, negalėdama ginklu pasipriešinti darbininkų klasės ir plačiųjų liaudies masių, kurių pusėje buvo ir žymi armijos dalis, valiai, buvo priversta atsisakyti valdžios.

Monografijoje daug kalbama apie Lietuvos, Latvijos ir Estijos Liaudies vyriausybių veiklą, kai jos įgyvendino Komunistų partijos uždavinius, iškilusius, nuvertus buržuazijos valdžią ir įkūrus proletariato diktatūrą. Šie uždaviniai buvo: fašistinio valstybės aparato sulaužymas ir naujo sukūrimas; politinio ir visuomeninio gyvenimo demokratizavimas, draugiškų santykių su Tarybų Sąjunga nustatymas ir išplėtimas; ekonominių priemonių įvesti valstybinę kontrolę privačiam kapitalui įgyvendinimas; darbo žmonių materialinės padėties pagerinimas ir pan. Autoriai pažymi, kad šių priemonių įgyvendinimas nevyko pasyviai stebint buržuazijai ir jos talkininkams. Atsisakę ginkluotos kovos, jie išvystė politinę, ekonominę ir ideologinę kovą, nepraradę vilties gauti užsienio imperialistų, visų pirma fašistinės Vokietijos, paramos. Todėl komunistų partijos kėlė liaudies masių budrumą, organizavo jas atremti reakcinių jėgų pasipriešinimą.

Visų gyvenimo sričių demokratizavimas vyko kartu su socialistiniais pertvarkymais. Vadovaujantis Pabaltijo respublikų liaudies parlamentų priimtomis deklaracijomis, buvo nacionalizuoti privatūs bankai, stambioji pramonė, transportas, stambios prekybos įmonės, žemė ir kt. Tarybinės vyriausybės, įgyvendindamos valstiečių svajonę gauti žemės, įvykdė žemės reformą, suteikė naujakuriams didelę paramą. Buvo pradėta kul-

tūrinė revoliucija. Lietuvos, Latvijos ir Estijos komunistų partijų suvažiavimai, įvykę 1940 m. pabaigoje ir 1941 m. pradžioje, suvedė atlikto per palyginti trumpą laikotarpį darbo rezultatus ir numatė uždavinius ateičiai. Tarybinėms Pabaltijo respublikoms atsivėrė puikios perspektyvos Tarybų Sąjungoje sparčiai žengti ekonominio ir kultūrinio klestėjimo keliu.

Kolektyvinė monografija vertinga ne tik tuo, kad joje pirmą kartą visapusiškai nagrinėjamas socialistinių revoliucijų procesas ir pobūdis Pabaltijo kraštuose, bet ir tuo, jog joje giliai moksliskai analizuojant pateikiama plati 1940 m. revoliucijų Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje istoriografija. Iš tikrųjų iki šiol, kaip teisingai pastebi autoriai, be kelių istoriografinių apžvalgų apie atskiras Pabaltijo respublikas, nėra specialaus istoriografinio darbo, kuriame būtų apibendrinti tyrinėjimai šiuo klausimu. Todėl kritiška mokslinių darbų analizė paskatins naujus tyrinėtus susidomėti 1940 m. socialistinės revoliucijos problematika.

Monografijoje pateikta plati bibliografija.

Autorių kolektyvo knyga „Socialistinė revoliucija Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje 1940 m.“ yra puiki dovana visiems, kas domisi Pabaltijo tautų istorija.

Vaclovas Germanas

Г. Ф. Корзухина. Предметы убора с выемчатыми эмальми V—первой половины XI в. н. э. в Среднем Поднепровье.— Археология СССР. Свод археологических источников. Вып. Е 1—43. Ленинград, 1978, с. 1—92, табл. 1—31.

Emaliuotų dirbinių datavimas, kilmė Rytų Europoje nuo seno domino įvairių kraštų tyrinėtojus (O. Tišleris, A. Hakmanas, A. Spicynas, H. Mora, B. Rybakovas ir kt.), kurie nagrinėjo III—V m. e. amžių archeologijos problemas, skelbė to laikotarpio paminklų medžiagą. Nežiūrint to, emaliuotų dirbinių klausimas iki šiol yra vienas iš įdomiausių ir kartu labiausiai diskutuojamų.

Be jokios abejonės, neseniai pasirodžiusi G. Korzuchinos knyga apie emaliuotus dirbinius Vidurinėje Padneprėje yra labai įdomi visiems tyrinėtojams, kam rūpi III—V a. Rytų Europos archeologijos klausimai, taigi — ir Lietuvos archeologams. Reikia apgailestauti, kad šis darbas išvydo dienos šviesą po autorės mirties (autorė mirė 1974 m.). Kaip nurodo jo atsakingoji redaktorė M. Tichanova, jis buvo užbaigtas 1969 m. ir vis papildomas nauja medžiaga iki pat 1972 metų. Svarbus G. Korzuchinos darbo privalumas yra tas, kad jame skelbiami emaliuoti dirbiniai ne tik iš Vidurinės Padneprės, bet aptariami giminingi dirbiniai ir iš kitų Rytų Europos kraštų — RTFSR miškų zonos, Baltarusijos, Estijos, Latvijos, Lietuvos ir kt. Faktiškai tai plačiausias iki šiol visų Rytų Europos emaliuotų dirbinių sąvadas. Autorė atliko didžiulį darbą, rinkdama ir sistemindama emaliuotus dirbinius, datuodama atskiras grupes ir tipus. Paskelbta ir dalis tokių emaliuotų dirbinių, kurių jau nebėra muziejų rinkiniuose (dingę karo metais), kai kurie radiniai skelbiami pirmą kartą. Taigi pažinti-

nė darbo vertė labai didelė. Labai įdomios ir autorės išvados apie emaliuotų dirbinių gamybos centrus Rytų Europoje, emaliuotų dirbinių kilmę, pasirodymą ir išnykimą Vidurinėje Padneprėje, nors kai kurios iš jų diskutuotinos.

Autorė iš pradžių trumpai apžvelgia m. e. I tūkst. pirmosios pusės kultūras, egzistavusias Vidurinėje Padneprėje — Zarubincų ir Černiachovo. Ji nurodo, kad Černiachovo kultūra čia atsirado tik III a. antrojoje pusėje ir genetiškai su zarubiniečiais nesusijusi. Černiachovo kultūros chronologiniai rėmai — III a. antroji pusė—IV a., galimas daiktas, V a. pradžia. Kultūros išnykimą autorė siedina su hunų antplūdžiu. Po hunų įsiveržimo beveik tris šimtmečius Vidurinėje Padneprėje nėra pastovių gyvenviečių pėdsakų, ir atskirus paminklus labai sunku datuoti. Tarp šio laikotarpio (V—VII a.) radinių atskirą grupę sudaro dirbiniai su emale. Autorė nurodo, kad, norint datuoti Vidurinės Padneprės emaliuotus dirbinius, reikia apžvelgti daiktus su emale už jos ribų; kur jie aptinkami ir gyvenvietėse, ir kapinynuose.

Toliau darbe apžvelgta tyrinėjimų istorija, nurodant, kad tyrinėtojus iki šiol domino du klausimai: emaliuotų dirbinių datavimas ir emaliuotų dirbinių kilmė bei priklausomumas vienai ar kitai etninei grupei. Kalbėdama apie ankstyvesniu tyrinėtojų siūlomą datavimą, autorė išvardija ir įvairias nuomones apie emaliuotų dirbinių etninę priklausomybę. Dirbiniai buvo priskiriami gotams, alanams, slavams arba tiesiog vadinami „Moščino tipo emalės“, „Dnepro tipo emalės“. Autorė iškelia klausimą — ar emaliuoti dirbiniai Vidurinėje Padneprėje buvo žinomi iki hunų antplūdžio, ar jie ten paplito po jų įsiveržimo.

Didžiausiam darbo skyriuje (p. 21—50) apžvelgiamos atskiros emaliuotų dirbinių grupės (segės, apyrankės, pakabučiai, grandinės ir t. t.), jų paplitimas ir datavimas. Gana plačiai aptariami ir Lietuvoje rasti emaliuoti dirbiniai, pateikiamos net išvados apie juos. G. Korzuchinos nuomone, pasaginės segės su ataugomis palei išorinę lankelio pakraštį (tipas V. 5) yra pagamintos Lietuvoje. Gana įtikinama autorės išvada, kad Eikotiškio bei Dusetų dideli pakabučiai ir ažūrinės dalys turėjo sudaryti antkrūtinines grandines — Borznos tipo kaklo papuošalus. Autorė taip pat nurodo, kad gražiausių Rytų Europos plokštinių papuošalų gamybos vieta buvo Lietuva.

Toliau (p. 51—57) aptariama emaliuotų dirbinių kilmė, pateikiamas jų datavimas. Autorė prieina išvadą, kad vietos, kur emaliuoti dirbiniai susiklostė į vieningą stilistinę grupę, reikia ieškoti pietryčių Pabaltijyje ir Mozūruose. Ji pažymi, kad H. Mora emaliuotų dirbinių tėvyne laikė Pabaltijį ir Mozūrus, nurodydamas, kad ten rasti ankstyviausi šių dirbinių tipai. Su šia išvada sunku nesutikti, tačiau ankstyviausių dirbinių koncentracija Pabaltijyje nėra visai tiksli. G. Korzuchina nurodo, kad dalis ankstyviausių dirbinių rasta Vidurinėje Padneprėje (ankstyvosios pasaginės segės, trikampės segės), tik Vidurinėje Padneprėje aptinkamos ankstyvosios labai profiliuotos segės su emale. Kadangi emaliuoti dirbiniai gaminti Pabaltijyje, Vidurinėje Padneprėje, kaip nurodo autorė, jie galėjo būti nešiojami vėliau.

Autorės nuomone, dauguma emaliuotų dirbinių šiaurinėje Rytų Europos dalyje (rytinių baltų ir ugrų-finų žemėse) datuojama IV ir V amžiais. III a. emaliuotų dirbinių čia beveik nėra.

Darbe apžvelgiama ir emaliuotų dirbinių paplitimo teritorija į rytus, pietus ir vakarus nuo Vidurinės Padneprės. Autorė nurodo, kad čia vyrauja atsitiktiniai dirbiniai, išskyrus vieną gerai datuotą III—IV a. kompleksą (Ditiničių kapinynas). Tai pirmas atvejis, kai emaliuoti dirbiniai rasti to paties meto kaip ir černiachoviečių kultūros radiniai. Vis tik iš vieno atvejo negalima daryti išvados, kad Vidurinėje Padneprėje emaliuoti dirbiniai buvo paplitę tuo metu, kai ten vyravo Černiachovo kultūra.

G. Korzuchinos nuomone, Rytų Europos pietuose gyventojų sudėtis buvo įvairi. Šiaurės Kaukazo emaliuoti dirbiniai turi priklausyti sėšliams alanams, stepėse — klajokliams alanams ir bulgarams. Vidurinėje Padneprėje emaliuotų dirbinių daugumą sudaro atsitiktiniai dirbiniai.

Paskutinis skyrius (p. 58—62) skirtas emaliuotų dirbinių Vidurinėje Padneprėje pasirodymo ir išnykimo laikui. Autorė nurodo, kad jie nesusietį nei su Černiachovo kultūros gyvenvietėmis, nei su kapinynais, ir prieina išvadą, kad Vidurinėje Padneprėje Černiachovo kultūros egzistavimo metu emaliuotų dirbinių dar nebuvo. Jos nuomone, ryšiai tarp baltų (t. y. emaliuotų dirbinių gamintojų) ir černiachoviečių kol kas nenustatyti. Vidurinėje Padneprėje III—V a. emaliuoti dirbiniai pasirodė tik po to, kai Černiachovo kultūrą sunaikino hunai. Matyt, apie V a. pirmąją pusę baltai pirmą kartą susidūrė su miškų-stepių zonos gyventojais. Sunku pasakyti, kaip visa tai atsitiko — ar baltai pasistūmėjo į pietus, ar alanai hunų viešpatavimo metu ėmė slinkti labiau į šiaurinius rajonus. Matyt, baltų ir alanų pasienyje susidarė konfliktinė situacija ir reikėjo slėpti brangenybes (jų tarpe ir emaliuotus dirbinius). Autorės nuomone, dalis ankstyvų emaliuotų dirbinių pateko į alanų rankas kartu su vėlesnio laikotarpio dirbiniais.

G. Korzuchina kelia klausimą, ar visi emaliuoti dirbiniai, rasti Rytų Europoje, pagaminti Pabaltijyje (Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje), ar jų tarpe yra ir padarytų pagal Pabaltijo pavyzdžius labiau rytinėse teritorijose. Autorės nuomone, tokių dirbinių yra ir jų gana daug. Aptikti jie ir finų, ir rytinių baltų teritorijoje, taip pat Vidurinėje Padneprėje. Matyt, beveik visos IV tipo segės — vėlyviausi laiptelinių ir trikampių segių variantai — sudarė ne Pabaltijo meistrų, bet jų kolegų — rytinių baltų dirbinius. Autorė nurodo ir daugiau panašių dirbinių, priedama išvadą, kad rytinių finų ir rytinių baltų teritorijoje vietinė emaliuotų dirbinių gamyba nekelia abejonių.

Emaliuotų dirbinių išnykimą Vidurinėje Padneprėje, pagal autore, lėmė avarų įsiveržimas į Europą 558 metais.

Darbas baigiamas Vidurinės Padneprės emaliuotų dirbinių katalogu (p. 63—74) ir emaliuotų dirbinių, rastų už Vidurinės Padneprės ribų, katalogu. Į šį įeina ir Lietuvos radiniai. Pateikiama ir 31 emaliuotų dirbinių lentelė.

Vis tik su kai kuriomis autorės išvadomis negalima sutikti. Vargu ar teisi autorė teigdama, kad emaliuotų dirbinių neturėjo Černiachovo kul-

tūros gyventojai ir kad šie dirbiniai į Vidurinę Padnėrę pateko tik po hunų antplūdžio. Černiachovo kultūros kapinyuose yra dirbinių, kurie, be jokios abejonės, priklauso emaliuotų dirbinių grupei (Kompaneicai)¹. Antra, apie Černiachovo kultūros ryšius su baltų gentimis galima kalbėti. Pavyzdžiui, Veivirženuose, Klaipėdos raj., rasti žiesti moliniai indai², būdingi Černiachovo kultūrai. Į Vidurinę Padnėrę yra patekę baltų tokių dirbinių, kaip antkaklės dėželiniais galais, vytinės antkaklės kilpiniais galais ir kt. Iš Černiachovo ar iš Pševorsko kultūros į Lietuvą galėjo patekti kibiro formos pakabučiai, randami kaklo apvarose³. Taigi autorės teiginys, kad emaliuoti dirbiniai pateko į Vidurinę Padnėrę tik po hunų antplūdžio, vargu ar priimtinas. Atrodo, kad autorė, kaltindama ankstesnius tyrinėtojus „gotų mirażu“, pati susiviliojo „hunų mirażu“ ir stengėsi kai kuriai medžiagai pateikti apriorines išvadas. Vargu ar baltų gentys laikė kelis šimtus metų emaliuotus dirbinius, kad galėtų jais keistis specialiai su alanais, tuo labiau, kad alanų ir baltų ryšiai kur kas sunkiau atsekami negu baltų ir černiachoviečių.

Dėl anksčiau minėtų priežasčių šiek tiek „prailgintas“ ir kai kurių dirbinių datavimas — iki VI amžiaus. Iš tiesų daugiausia kalbama apie III—V a. emaliuotus dirbinius, VI a. autorė nieko nedatuoja. Dėl šios priežasties ir pats darbo pavadinimas chronologiškai nėra visai tikslus.

Keletas pastabų dėl Lietuvos medžiagos panaudojimo. Kataloge neminimi tokie iki 1969 m. skelbti radiniai, kaip Paulaičių, Šilutės raj., emaliuotos apyrankės, Miežionių, Švenčionių raj., pilkapio 2 kapo Nr. 5 pasaginė segė⁴. Į katalogą įtraukta pasaginė segė, tariamai rasta Šiauliuose (p. 82, Nr. 211, lent. 24:4). Deja, tokios segės Lietuvos muziejuose nėra, ji neminima ir senesnėje archeologinėje literatūroje. Matyt, segės supainiotos. Apskritai katalogais naudotis sunku, nes jie sudaryti ne geografinė ir ne alfabetine tvarka.

Nežiūrint minėtų diskutuotinų klausimų, pasitaikančių netikslumų, G. Korzuchinos darbas turi didelę išliekamąją vertę. Jis supažindina įvairių kraštų tyrinėtojus su emaliuotų dirbinių grupėmis, padeda spręsti atskirų Rytų Europos genčių prekybinių ir kultūrinių ryšių problemas m. e. I tūkst. pirmojoje pusėje.

Mykolas Michelbertas.

¹ Махно Е. В. Типы поховань та планування Компаніївського могильника. Середні віки на Україні, 1. Київ, 1971, с. 88, рис. 4:1,2.

² W. Antoniewicz. Zabytki późno-rzymskie z Wewirszan na Żmudzi.—Przegląd archeologiczny, r. 2—3, zes. 1—2. Poznań, 1921, rys. 1.

³ Tokių pakabučių rasta 1978 m. Gintaruose, Kretingos raj.

⁴ Касзюński М. Матеріалы з сmentарзysка курханового badanego w 1934 г. w miejscowości Mieżany, pow. Święciany, na Wileńszczyźnie (LSSR).—Wiadomości archeologiczne, t. 29, zes. 2. Warszawa, 1963, rys. 13.

A. G. Митрофанов. Железный век средней Белоруссии (VII—VI вв. до н. э.— VIII в. н. э.). «Наука и техника». Минск, 1978, 160 с., 1500 экз., 58 рис.

Daugiau kaip per šimtą metų tyrinėjant vidurio Baltarusijos archeologinius paminklus, sukaupta nemažai įvairios medžiagos, iš jos — ir apie geležies amžių¹. Tačiau iki šiol nebuvo platesnio, šią medžiagą apibendrinančio darbo. Kaip žinoma, daugelio tyrinėtojų nuomone, dideliuose Rytų Europos miškingosios juostos plotuose, taigi ir vidurio Baltarusijoje, maždaug iki I m. e. tūkstantmečio vidurio, o kai kur — ir dar vėlesniais laikais, gyveno baltų gentys². Dėl to ypač vertinga ir aktuali yra ši žinomo baltarusių archeologo A. Mitrofanovo knyga, kurioje, remiantis daugiausia piliakalnių bei kitų geležies amžiaus gyvenviečių tyrinėjimų duomenimis, pateikiama to meto minėtos teritorijos gyventojų medžiaginės kultūros, socialinių santykių charakteristika ir raida, nustatoma šių gyventojų etninė priklausomybė.

Aptariamąją knygą, be įžangos ir trumpos išvadinės dalies, sudaro du stambūs skyriai, išsamus literatūros sąrašas ir 58 paveikslai, kuriuose pateikti įvairūs to meto piliakalnių bei kitų gyvenviečių planai, ten aptiktų įvairių pastatų brėžiniai bei radinių piešinių lentelės.

Pirmoji knygos dalis — brūkšniuotosios keramikos kultūros charakteristika. Brūkšniuotoji keramika, kaip nurodoma knygoje, vidurio Baltarusijoje buvo išplitusi nuo VII a. pr. m. e. iki V m. e. amžiaus. Paskutiniaisiais duomenimis, ši kultūra, daugelio tyrinėtojų nuomone, priklausiusi tam tikrai baltų genčių grupei, tais laikais apėmė nemažą teritoriją; rytuose ji siekė Dnepro aukštupio bei Baltarusijos Padauguvio sritis, o vakaruose — jos aptikta vakariniuose Lietuvos ir Latvijos rajonuose³. Šiuo metu brūkšniuotosios keramikos raida Rytų Pabaltijyje pasekama net nuo neolito, Lietuvoje bei kaimyninėse Latvijos ir Baltarusijos srityse ji galutinai susiformuoja, įgydama savitų, tik jai būdingų bruožų, tiksliai I tūkstantm. pr. m. e. ir išlieka čia beveik iki IV—V m. e. amžiaus⁴. Maždaug nuo V—VI m. e. a. ši keramika čia galutinai išnyksta, o jos vietoje Lietuvoje ir Latvijoje išplinta taip pat lipdytinė, daugiausia grublėtu, o vidurio Baltarusijoje — atitinkamų formų lygiu paviršiumi keramika. Kai kurie tyrinėtojai tokį keramikos rūšių pasikeitimą, ypač Lietuvoje ir Latvijoje, yra bandę sieti su čia tuomet vykusiu gyventojų etninės sudėties pasikeitimu⁵. Tačiau naujaisi šios srities tyrinėjimai parodė, kad keramikos rūšys Lietuvoje keitėsi pamažu, per ilgesnį laiką, ir tai gali būti siejama ne su etninės gyventojų sudėties pasikeitimu,

¹ Очерки по археологии Белоруссии, ч. 1. Минск, 1970, с. 3—8; Загорюльский Э. М. Древняя история Белоруссии. Минск, 1977, с. 5—20

² Третьяков П. Н., Шмидт Е. А. Древние городища Смоленщины (toliau — Древние городища...). М.—Л., 1963; Седов В. В. Славяне Верхнего Поднепровья и Подвинья (toliau — Славяне...). М., 1970.

³ Седов В. В. Славяне..., с. 18—25; Lietuvos TSR Archeologijos atlasas (toliau — LAA), t. 2. V., 1975, p. 14.

⁴ Danilaitė E. Ankstyvosios brūkšniuotosios keramikos kilmės klausimu.— Lietuvos TSR MA darbai, A serija (toliau — MADA), 1966, t. 2 (21), p. 111.

⁵ Гуревич Ф. Д. Древности белорусского Понеманья. М.—Л., 1962, с. 32—36.

bet su aukštesne jų ekonomikos bei socialinių santykių išsivystymo pakopa⁶.

Nagrinėjant brūkšniuotosios keramikos kultūros gyvenvietes vidurio Baltarusijoje, knygoje išskiriami du pagrindiniai jų raidos etapai: I tūkstantmečio pr. m. e. ir I m. e. tūkstantmečio pirmosios pusės.

Aptariant pirmosios grupės gyvenvietes, nurodoma, kad jos dar buvo neįtvirtintos ir mažai kuo skyrėsi nuo žalvario amžiaus stovyklų. Piliakalnių apgyvendinimo pradžia knygoje tiksliau nenurodoma, o tik pažymima, jog tai buvo ne vėliau kaip III a. pr. m. erą. Pastebėsime, kad, naujausių archeologinių tyrinėjimų duomenimis, dalis rytų Lietuvos piliakalnių buvo apgyvendinta jau IX—VIII a. pr. m. erą⁷. Iš knygos paaiškėja, kad ankstyvųjų vidurio Baltarusijos, kaip ir Lietuvos, piliakalnių įtvirtinimus sudarė jų aikštelių pakraščiuose pastatytos nesudėtingos konstrukcijos medinės gynybinės užtvaros. Kartu nurodoma, kad kai kurie tokie piliakalniai iš lauko pusės dar buvo apsaugoti pylimais ir grioviais. Tačiau tikslesnė jų chronologija bei konstrukcija tebėra neišaiškinta. Tai rodytų, jog tyrinėjant šiuos piliakalnius nebuvo padaryti tų įtvirtinimų pjūviai. Pastebėsime, kad iki šiol Lietuvoje tyrinėtų, dar I tūkstantmetyje pr. m. e. apgyvendintų piliakalnių aikštelių pakraščiuose aptikta tiktai nesudėtingos konstrukcijos medinių gynybinių užtvary liekanų; kartais jos būdavo ant 0,5—0,7 m aukščio iš žemių supiltų tarsi pylimėlių⁸. Taigi, galimas daiktas, kad dalis ankstyvųjų, ypač aukštesniais pylimais bei grioviais apsaugotų, vidurio Baltarusijos piliakalnių buvo gyvenami ir pirmaisiais mūsų eros amžiais. Apie tai kalbėtų dar ir tas faktas, jog kai kuriuose tokiuose piliakalniuose kartu su brūkšniuotąja keramika aptikta ir geležinių lazdelinių smeigtukų, pjautuvėlių formos peilių, molinių verstukų ir kitų, jau pirmiesiems m. e. amžiams būdingesnių daiktų.

Ankstyvuosiuose vidurio Baltarusijos piliakalniuose rasta nemažų, neretai net 4,5×9,5 m dydžio antžeminių medinių stulpinės konstrukcijos pastatų liekanų. Gyvenamuose šio tipo pastatuose buvo apie 1 m skersmens apskriti atviri židiniai; jų pakraščiai dažniausiai apdėti vidutinio dydžio akmenų eile. Panašių pastatų liekanų randama ir maždaug ir to meto rytų Lietuvos piliakalniuose⁹. Kai kuriuose aptariamojo laiko-

⁶ Даугудис В. В. Некоторые данные о происхождении и хронологии шероховатой керамики в Литве (toliau — Некоторые...).— MADA, 1966, t. 3(22), p. 55—56; Danilaitė E. Brūkšniuotosios keramikos išnykimo Lietuvoje klausimu (toliau — Brūkšniuotosios...).— MADA, 1967, t. 1(23), p. 35—50.

⁷ Volkaitė-Kulikauskienė R., Kulikauskas P. Narkūnų (Utenos raj.) archeologinių paminklų 1976 ir 1977 m. tyrinėjimai (toliau — Narkūnų...).— Kn.: Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1976—1977 metais. V., 1978, p. 84—94; Grigalavičienė E. Nevieriškių (Svenčionių raj.) piliakalnio tyrinėjimai 1976 ir 1977 metais (toliau — Nevieriškių...).— Ten pat, p. 95—101; Волкайте-Куликаускене Р., Куликаускас П., Лухтан А. Раскопки и местности Наркунай.— В кн.: Археологические открытия 1978 года. М., 1979, с. 452—453; Григалавичене Е. Раскопки городища Невришкес.— Ten pat, p. 454.

⁸ Daugudis V. Seniausieji mediniai pastatai ir įrenginiai Lietuvoje (toliau — Seniausieji...) (I. I tūkstantmečio pr. m. e. įtvirtinimai ir pastatai).— MADA, 1974, t. 4(49), p. 61—64.

⁹ Grigalavičienė E. Nevieriškių..., p. 95—101; Volkaitė-Kulikauskienė R., Kulikauskas P. Narkūnų..., p. 87.

tarpio vidurio Baltarusijos piliakalniuose aptikta ir keturkampio plano (4×4,3 m) kiek į žemę įleistų rentinių pastatų pėdsakų; jiems analogiškų yra Milogrado kultūros teritorijoje. Ankstyvuosiuose vidurio Baltarusijos piliakalniuose rasta įvairių kaulinių adiklių, smeigtukų, pakabučių, raginis kirvis, geležinių lazdelinių smeigtukų, žalvarinių pakabučių, molinių vėrstukų, lipdvtu puodų šukių daugiausia brūkšniuotu paviršiumi. Analogiškų puodų randama daugiausia Milogrado kultūros srityje. Tuo būdu knygoje pateikti duomenys rodo, kad dauguma vidurio Baltarusijos ankstyvuosiuose piliakalniuose surinktų radinių yra labai panašūs į maždaug to meto Lietuvos piliakalnių radinius, o kiti — į randamus Milogrado kultūros srityje, kurią dauguma tyrinėtojų taip pat laiko baltiška¹⁰.

Brūkšniuotosios keramikos kultūros klestėjimo laikotarpiu vidurio Baltarusijoje, kaip ir rytų Lietuvoje, laikoma I m. e. tūkstantmečio pirmoji pusė. Knygoje nurodoma, kad šio laikotarpio piliakalniai ten būdavo apjuosti kartais net kelių pylimų ir griovių tarp jų. Neretai pagrindinio pylimo aukštis iš išorės siekia net 5 metrus. Šio laikotarpio piliakalnių aikštelių pakraščiuose, dažniausiai nedideliuose pagilimuose, aptinkama ilgų stulpinės konstrukcijos pastatų liekanų. Pastatai suskirstyti į atskiras, iki 20—25 m² dydžio patalpas. Gyvenamose patalpose buvo atviri apskriti židiniai.

Pastebėsime, kad dauguma maždaug to meto Lietuvos piliakalnių tokių stiprių įtvirtinimų neturėjo. Dažniausiai jų aikštelių pakraščiuose aptinkami tiktai iki 2 m aukščio ir 4—7 m pločio prie pagrindo iš žemių pilti ir mediniais ramentais sutvirtinti pylimėliai, kurių vidinėse pusėse, taip pat nedideliuose pagilimuose stovėjo stulpinės konstrukcijos pastatai¹¹. Tiktai I m. e. tūkstantmečio viduryje ir antroje pusėje, kai dauguma Lietuvos piliakalnių tampa tik laikinomis slėptuvėmis pavojaus metu jų papėdėse gyvenusiems žmonėms, jų aikštelės apsaugomos jau 1—3, net 4—5 m aukščio pylimais iš išorės ir vienu ar keliais 1—2 m gylio ir 2—5 m pločio grioviais tarp pylimų¹². Panašius įtvirtinimus tuomet turėjo ir kaimyninės Baltarusijai Smolensko srities piliakalniai¹³.

Iš knygoje pateiktų duomenų matyti, kad ir daugelio I m. e. tūkstantmečio pirmajai pusei skiriamų vidurio Baltarusijos piliakalnių iki šiol nepadaryti pylimų pjūviai ir todėl tiksliau nenustatyta jų chronologija. Galimas daiktas, jog bent dalis tokių stipriau įtvirtintų Baltarusijos piliakalnių galėjo būti gyvenami ir vėlesniais negu IV m. e. a. laikais.

Antrajam brūkšniuotosios keramikos kultūros raidos etapui priklausantiuose vidurio Baltarusijos piliakalniuose, be pastatų bei įtvirtinimų liekanų, surinkta ir nemažai kitokių radinių: geležinių pentinių siauraš-

¹⁰ Седов В. В. Славяне... с. 34—36.

¹¹ Daugudis V. Seniausieji... (2. M. e. I tūkstantmečio I pusės įtvirtinimai).— MADA, 1975, t. 2(51), p. 61—70; jo paties. Seniausieji... (3. M. e. I tūkstantmečio I pusės pastatai).— MADA, 1976, t. 1(54), p. 57—67.

¹² Даугудис В. О классификации восточно-литовских городищ.— В кн.: 20 лет. Археологические и этнографические экспедиции Института истории АН Литовской ССР (1948—1967). Вильнюс, 1968, с. 31—33.

¹³ Третьяков П. Н., Шмидт А. Древние городища... с. 29 ir kiti.

menių kirvių, ietigalių, ylių, adatų, pjautuvėlio formos peilių, lazdelinių smeigtukų, molinių Djakovo tipo svarelių, verpstukų, kai kurių kaulinių ir kitokių dirbinių, taip pat lipdytinės keramikos brūkšniuotu ir lygiu paviršiumi. Pastebėtina, kad kai kuriuose piliakalniuose (Vasilkova, Logoisko raj. ir kt.) brūkšniuotoji keramika sudaro jau mažesnę (iki 37%), o lygiu paviršiumi — didesnę keramikos dalį. Tai rodo, kad jau nuo pirmųjų mūsų eros amžių vidurio Baltarusijos gyvenvietėse brūkšniuotąją pamažu pradeda pakeisti lipdytinė lygiu paviršiumi keramika. Panašiai brūkšniuotoji keramika buvo keičiama į lipdytinę grublėtu ir lygiu paviršiumi ir Lietuvos bei Latvijos gyvenvietėse. Nustatyta, kad brūkšniuotoji keramika pietiniuose Lietuvos ir vakariniuose Lietuvos bei Latvijos rajonuose išnyko jau mūsų eros pradžioje, tuo tarpu rytų Lietuvoje ir vidurio Baltarusijoje, kaip minėta, ji dar išsilaikė maždaug iki V m. e. amžiaus¹⁴. Įdomu, jog kartu su keramikos rūšių pasikeitimu Lietuvoje maždaug nuo II m. e. a. iš vakarinių rajonų pamažu plito papročiai laidooti mirusiųjų nesudegintus pilkapiuose ir plokštiniuose kapinyuose. Nors šių reiškinių priežastys iki šiol tebėra galutinai neišaiškintos, tačiau, galimas daktas, nemaža tam įtakos turėjo ir atskirose baltų genčių apgyventose srityse tuomet vykusį netolygų žmonių ekonominio bei socialinio gyvenimo raida.

Minėtieji Baltarusijos piliakalnių radiniai nuodugniau panagrinėti atskirame knygos skyrelyje, kur jiems nurodytos analogijos, daugiausia aptinkamos maždaug to meto Lietuvos, Latvijos bei kitose tuomet baltų genčių gyventose srityse. Nemažai dėmesio skirta brūkšniuotajai keramikai. Ji suskirstyta į dvi pagrindines grupes: ankstyvąją ir vėlyvąją. Pirmajai (I tūkstantmetis pr. m. e.) priklauso įvairių tipų kibiros ir puodynės formos, o vėlyvajai (I m. e. tūkstantmečio pirmoji pusė) — daugiausia briaunotieji puodai. Visiems knygoje suminėtiems puodams pagrįstai nurodomos gausios analogijos daugiausia iš maždaug to meto Lietuvos gyvenviečių¹⁵.

Atskirame knygos skyrelyje trumpai apibūdinti brūkšniuotosios keramikos kultūros gyventojų verslai bei visuomeniniai santykiai. Nurodyta, kad pagrindiniai verslai buvo lydiminė žemdirbystė ir naminių gyvulių auginimas, po to — medžioklė. Pabrėžiama, kad to meto šios kultūros gyventojai jau nemažai pasigamindavo įvairių metalinių darbo įrankių, ginklų bei papuošalų. Visa tai sudarė sąlygas toliau irti pirmą kartą bendruomeninei santvarkai.

Antroje knygos dalyje apibūdinama vidurio Baltarusijos I m. e. tūkstantmečio trečiojo ketvirčio gyvenvietės ir laidojimo paminklai. Aptardamas gyvenvietės, autorius išskiria dvi pagrindines jų grupes: pirmoji — vadinamosios atviro tipo, toliau nuo piliakalnių išsikūrusios, antroji — piliakalnių papėdėse buvusios. Nustatyta, kad šio laikotarpio vidurio Baltarusijos piliakalnių įtvirtinimai buvo tvirtesni negu ankstyvesniųjų. Tačiau ryškesnių to meto pastatų pėdsakų juose neaptikta. Todėl knygoje

¹⁴ LAA, t. 2, p. 14.

¹⁵ Данилайте Е. Штрихованная керамика в Литве. Автореферат кандидатской диссертации. Вильнюс, 1967, с. 15—20.

daromos įtikinamos prielaidos, kad dauguma to meto vidurio Baltarusijos, kaip ir Lietuvos, piliakalnių daugiausia buvo jų papėdėse gyvenusių žmonių tikrai laikinos slėptuvės pavoju metu. Jas tyrinėjant, aptikti keturkampio plano, dažniausiai 10–16 m² dydžio net trijų tipų pastatai: antžeminiai, su vienu į kalvos šlaitą įkastu šonu ir pusiaužeminiai. Dauguma pirmojo tipo pastatų buvo stulpinės konstrukcijos. Jų gyvenamuose būstuose būta atviro tipo apskritų, iki 1,7 m skersmens, ir ovalinių, 2,1×2,4 m dydžio, daugiausia plūktų iš molio židinių; jų pakraščiuose — nedideli (7×8 cm) akmenėliai. Šie židiniai savo konstrukcija primena stulpinės konstrukcijos pastatuose buvusius židinius, iki šiol aptiktus I tūkstantmečio pr. m. e. ir pirmųjų m. e. amžių rytų Lietuvos ir vidurio Baltarusijos piliakalniuose. Kai kurie antžeminiai aptariamojo laikotarpio vidurio Baltarusijos gyvenviečių pastatai jau statyti iš kampuose sukirstų rąstų; jų gyvenamose patalpose jau buvo iš akmenų krautos krosnys.

Daugumą antrojo tipo pastatų sudarė rentiniai, mažiau būta stulpinės konstrukcijos pastatų. Beveik visi trečiojo tipo pusiaužeminiai pastatai buvo rentiniai ir tik atskiri vienetai — stulpinės konstrukcijos.

Stulpinės konstrukcijos pastatų gyvenviečių sluoksniuose dar aptikta ir šiek tiek brūkšniuotosios keramikos, o su kitais minėtais pastatų tipais jau siejama vėlyvesnė, taip pat lipdytinė lygiu paviršiumi keramika. Visa tai rodo, kad vidurio Baltarusijoje, kaip ir daugelyje Rytų Europos sričių, maždaug nuo I m. e. tūkstantmečio vidurio stulpinės konstrukcijos pastatus pamažu pakeitė rentiniai pastatai¹⁶. Knygoje teigiama, jog pusiaužeminių pastatų statybai turėjo įtakos įvairios kitos gentys, tuomet gyvenusios į pietus nuo baltų apgyventos teritorijos.

Atskirame antrosios knygos dalies skyriuje, remiantis palyginti negausiais to meto radiniais, trumpai apibūdinta minėto laikotarpio vidurio Baltarusijos gyventojų medžiaginė kultūra, ūkis bei visuomeniniai santykiai. Daugumą radinių sudaro lipdytinė lygiu paviršiumi keramika. Ji suskirstyta į atskiras grupes bei pogrupius. Įdomu, kad kai kurie puodai forma, iš dalies gamybos būdu dar primena brūkšniuotuosius briaunotus ir kibiro formos puodus. Tai rodo, jog ir Baltarusijoje brūkšniuotoji keramika nyko pamažu ir maždaug panašiai kaip ir Lietuvoje ar Latvijoje, kur dalis, vpač ankstyvųjų grublėtu paviršiumi puodų, forma, kartais gamybos būdu dar labai primena kai kuriuos brūkšniuotus puodus¹⁷.

Kitiems aptariamojo laikotarpio vidurio Baltarusijos gyvenviečių dirbiniams (geležiniai pjautuvėlio formos peiliai, geležiniai pentinai, žalvarinės pasaginės segės, pastorintais galais apyrankės, trapecijos formos pakabučiai ir kt.) knygoje pagrįstai nurodomos analogijos daugiausia Lietuvos ir Latvijos maždaug vienalaikėje archeologinėje medžiagoje.

Iš surinktų duomenų autorius sprendžia, kad aptariamoju laikotarpiu vidurio Baltarusijoje lydiminė žemdirbystė ir gyvulininkystė jau buvo pasiekę aukštesnę raidos pakopą. Tačiau tebėra neaišku, ar tais laikais vidurio Baltarusijoje jau praktikuojama ir ariamoji žemdirbystė. Dabar

¹⁶ Ср. Седов В. В. Жилища юго-восточной Прибалтики (I—начало II тыс. н. э.). — В кн.: Древнее жилище народов Восточной Европы. М., 1975, с. 293—301.

¹⁷ Даугудис В. В. Некоторые..., с. 55—64; Danilaitė E. Brūkšniuotosios..., p. 35—48.

jau yra žinoma, jog tokia žemdirbyste kai kurios baltų gentys vertėsi jau mūsų eros pradžioje¹⁸.

Atskirame antrosios knygos dalies skyriuje trumpai aptariama I m. e. tūkstantmečio trečiojo ketvirčio vidurio Baltarusijos pilkapyių ir plokštinių kapinyių archeologinė medžiaga. Remiantis ja ir kalbiniais duomenimis, šie paminklai pagrįstai skiriami baltų gentims. Tiksliai VII—VIII m. e. a., kaip nurodoma knygos išvadinėje dalyje, į vidurio Baltarusiją pradėjo skverbtis rytų slavų gentys, kurios IX—X a. galutinai asimiliavo anksčiau ten gyvenusius baltus. Pastebėsime, kad analogiškas išvadas šiuo metu priėjo ir dauguma kitų tyrinėtojų¹⁹.

Kaip minėta, knygoje yra ir nemažai iliustracijų, reikiama papildančių joje dėstomas mintis. Deja, jų kokybė nekokia, dėl ko kiek nuken-tėjo šis gana vertingas darbas.

Aptartoji monografija yra didelis indėlis į senovės baltų genčių me-džiaginės kultūros, jų santykių su kaimynais bei etnogenezės tyrinė-jimus.

Vytautas Daugudis

V. Urtāns. Senākie depozīti Latvijā. „Zinātne“, Rīga, 1977, 284 p., 124 pav., 5000 egz.

Lobiai yra specifinis archeologijos mokslo šaltinis. Todėl rašyti kny-gą apie juos yra daug sudėtingiau negu apie kitus archeologinius pa-minklus. Lobiai dažniausiai randami atsitiktinai, daiktai dažnai greit pa-sklinda net tarp kelių radėjų, o kartais belieka tik pats radimo faktas. Net paprasta lobiai publikacija pareikalauja iš tyrinėtojo didelės kantrybės ir kruopštumo: reikia teirautis radimo liudininkų, raustis archyvuose, var-tyti periodiką ar kitus leidinius, lankytis radimo vietoje, peržiūrėti pačius radinius ir pan. Tai viena. Antra, interpretuojant lobius, reikia gerai iš-manyti archeologijos teoriją. Kantrybės, kruopštumo ir žinių recenzuoja-mos knygos autoriui užteko.

V. Urtano pasirinktas būdas — vienoje knygoje aprėpti 108 Latvijos lobius (dėl 17 jų dar abejojama) ir apibendrinti daugiau kaip 7000 daik-tų — yra labai vertingas. Autorius galėjo įvairiais aspektais apžvelgti ypač plačią baltų ir kitų genčių Latvijos teritorijoje istorijos panoramą; chronologiškai darbas apima 2500 metų.

Monografija susideda iš įžangos ir septynių skyrių, logiškai dalijamų į dvi dalis. Autoriaus tyrinėjimai, samprotavimai, ieškojimai atsispindi pirmuose šešiuose skyriuose, o septintajame išdėstyta konkreti lobių me-džiaga. Taip pat pridedamas literatūros sąrašas, asmenvardžių rodyklė, alfabetinis lobių geografinių vietovių sąrašas, santraukos rusų ir vokie-čių kalbomis, 124 paveikslai.

¹⁸ Волкайте-Куликаускаене Р. К. Земледелие в восточной Литве в XIII—XV вв. (по данным исследований Майшиягольского городища). — В кн.: Восточная Европа в древности и средневековье. М., 1978, с. 166—168.

¹⁹ Седов В. В. Славяне..., с. 48—53.

Ižangoje autorius nurodo, kad knygos pagrindą sudaro visi jam žinomi iki 1975 m. rasti Latvijoje lobiai, chronologiškai priklausantieji nuo 1300 m. pr. m. e. iki 1200 m. e. metų. Informuojama, kad medžiaga apie lobius saugoma Latvijos TSR istorijos, Jelgavos G. Eliaso istorijos ir meno, Rygos istorijos ir laivininkystės, Maskvos valstybiniame istorijos muziejuose, valstybiniame Ermitaže, Latvijos ir Estijos TSR MA istorijos instituteose.

Pirmajame skyrelyje V. Urtanas apibendrina Latvijos lobius liečiančią bibliografiją, ją suskirsto į tris laiko tarpus: XVIII pab.—1917 m., 1920—1940 m., nuo 1940 m. iki mūsų dienų. Supažindindamas skaitytoją su kiekvienu laikotarpiu, autorius stabteli prie atskirų tyrinėtojų, suminėdamas ir įvertindamas jų darbus. Iš šios apžvalgos aiškėja, kad literatūros teikiama informacija apie lobius nevienodai vertinga. Pasirodo, kad dalis lobių visai nepateko į mokslinę apyvartą, kiti dar nepakankamai išnagrinėti, o kai kurie susilaukė ypatingo tyrinėtojų dėmesio. Pavyzdžiui, I Kokumuižos lobiui net 30 autorių paskyrė apie 70 darbų. Būdinga tai, kad dauguma tyrinėtojų visai nesprenžia probleminių klausimų, išplaukiančių iš lobių, kaip mokslo šaltinio, medžiagos, t. y. nedaro socialinių-ekonominių išvadų.

Antrasis skyrius, vienas iš didžiausių, skirtas lobių sudėčiai. Čia autorius atidžiai peržiūrėjo apie 2250 įvairių dirbinių bei graikų, romėnų, arabų ir Vakarų Europos 4982 monetas. Klasifikuodamas visą šią medžiagą, jis išskiria 169 dirbinių tipus bei variantus. Tai įvairūs papuošalai (diademos, antsmilkiniai, antkaklės, karoliai, smeigtukai, segės, kabučiai ir pakabėlės, apyrankės, žiedai, sagtys, apkalėliai, įvijos), ginklai (kalavijai, ietigaliai, kovos kirviai, strėlių antgaliai, skydai), žirgo ir raitelio aprangos reikmenys (žąslai, balno kilpos, pentinai, botkočiai), žemdirbystės bei gyvulininkystės darbo įrankiai (noragai, kapliai, pjautuvai, dalgiai, žirklys), kalvių, juvelyrų ir kitų amatininkų instrumentai bei žaliava, drabužių dalys, įvairūs buitiniai ir kulto reikmenys (keramika, geriamieji ragai, spynos, skiltuvai, šukos, statulėlė, laivelis ir kt.), numizmatinė medžiaga ir prekybos reikmenys (monetos, svarstyklės, bezmėnas, vario, žalvario, sidabro lydiniai). Visi šie daiktai suskirstyti grupėmis, aptariama jų chronologija, pasekamas paplitimas, ieškoma jiems paralelių už Latvijos ribų. Taigi autorius įdėjo daug darbo, siekdamas įvairiapusiškos lobių turinio analizės.

Trečiajame skyriuje V. Urtanas siekia atskleisti Latvijos lobių užkaskimo priežastis. Kaip ir kitų kraštų tyrinėtojai, jis skiria dvi lobių kategorijas: ekonominius ir sakralinius. Pirmieji lobiai užkasti, kilus pavojui, saugumo sumetimais. Jie paprastai slėpti gyvenvietėse, kapinynuose ar netoli jų, kad, praėjus pavojui, juos būtų lengva atrasti ir pasiimti. Tokie lobiai, pvz., žalvario amžiuje galėjo priklausyti visai bendruomenei. Vėlesni — tai atskirų šeimų ar asmenų (feodalų, pirklių, juvelyrų ir kt.) turtas. Autorius pažymi, kad kai kurie iš jų, turint galvoje tuos laikus, buvo labai dideli. Pvz., yra lobių, kuriuose buvo 5749 g sidabro, 25 kg gintaro ir pan. Ekonominius lobius Latvijoje sudaro daugiausia brangūs daiktai ir monetos. Tuo tarpu sakraliniuose lobiuose, pakastuose religi-

niais sumetimais,— mažiau vertingi daiktai. Čia randama geležinių, akmeninių, žalvarinių, kaulinių dirbinių.

Ketvirtame skyriuje — įdomūs lobių tuometinės vertės apskaičiavimai. Pasitelkdamas rašytinius šaltinius ir lygindamas mokėjimo priemones įvairiuose kraštuose, autorius nustato realią kai kurių lobių vertę. Pvz., už Rijniekų lobio sidabrą (XI a.) Rusijoje galima buvo nupirkti 56 arklius arba 141 karvę, arba 2246 avis, arba tiek pat paršelių. Už Sarajų lobyje (X a.) rastas sidabrinis arabų monetas, svėrusias 117 g, Volgos Bulgarijoje galima buvo pirkti 16—18 kiaunės kailiukų. Autorius pabrėžia, kad tokie apskaičiavimai yra nelengvas ir painus darbas.

Lobiai yra dėkingas šaltinis nustatyti prekybinius ryšius su kitais kraštais. Pvz., jau iš žalvario amžiaus lobių matyti, kad Latvija tuomet palaikė ryšius ne tik su artimaisiais kaimynais (Lietuva, Estija, Suomija), bet ir tolimesniais kraštais (Skandinavija, Rusia, buv. Rytprūsiai, Lenkija). Penktajame knygos skyriuje V. Urtnas ir nagrinėja su prekyba susijusias problemas. Čia peržiūrima ir lobiuose rastoji numizmatinė medžiaga — graikų, Romos, arabų ir Vakarų Europos monetos. Nustatęs jų pasirodymo Latvijoje laiką, topografiją bei kelius, kuriais jos pateko į kraštą, autorius kelia mintį, kad kai kurie šiuolaikiniai keliai, pvz., palei Dauguvą, pajūrį, per centrinę Kuržemę, jau yra buvę senų senovėje. Jis prieina išvadą, kad tuometinių Latvijos ekonominių ir administracinių centrų kaip tik ir reikia ieškoti prie kelių, kur daugiausia lobių. Jo nuomone, Dauguvos kelias — tai tarptautinės prekybos magistralė, kuria Vakarų Europa susisiekdavo su arabiškaisiais Rytai, Skandinavija — su Bizantija. Įdomūs autoriaus samprotavimai apie tai, kad jau X a. Latvijoje iš diduomenės buvo išsiskyrę vietiniai pirkliai profesionalai, kad prekybos išsivystymas sudarė sąlygas piniginės ir svorio sistemų susidarymui krašte.

Gilus lobiuose rastų daiktų išnagrinėjimas leido autoriui gvildinti ir amatų problemas. Šeštajame skyriuje aptariama žalvario, sidabro, alavo, švino, geležies, medžio apdirbimas, tekstilė, ornamentika. Konkrečiais pavyzdžiais parodoma, kad spalvotųjų metalų dirbiniai buvo išliejami, nukalami, pagaminami iš lietos, kaltos, temptos vielos. Apipavidalinami jie buvo įvairiais būdais: tordiravimu, graviravimu, štapavimu, inkrustavimu, sidabravimu ir kt. Daugelis daiktų yra gražiai ornamentuoti. Supažindindamas skaitytoją su įvairiais technikos ir ornamentavimo būdais, autorius juos pristato chronologiškai, vadinasi, išdėsto spalvotųjų metalų apdorojimo istoriją, juvelyrininkystės pasiekimus. Remiantis lobių radiniais, atitinkamai aptariama ir kalvio veikla. Tiro pelkės lobis suteikė galimybę autoriui atkurti IX a. vyro kostiumą ir X a. moterų drabužį. Kaulo, rago, akmens, gintaro, odos dirbiniams bei keramikai pažinti Latvijos lobiai medžiagos teduoda labai mažai.

Septintajame skyriuje, pačiame didžiausiame, duodamas lobių aprašymas. Chronologine tvarka čia išdėstyti visi 108 lobiai, nurodant, kur kiekvienas jų yra saugomas šiuo metu. Taip pat informuojama, kas, kada ir kur lobį yra minėjęs spaudoje. Trumpai aprašoma lobio radimo metai ir aplinkybės, išvardijami visi radiniai, nurodomas lobio svoris, chronologija. Turint omeny, kad kiekvienam aprašytam lobiui yra rūpestingai

parengta iliustracija, manau neklystu sakydama, kad šis skyrius sudaro recenzuojamos knygos aukso fondą. Jis labai naudingas ne tik Latvijai, bet ir jos kaimynams.

Apskritai šis V. Urtano knygos pasirodymas yra reikšmingas įvykis tarybiniam archeologijos moksle. Tai pirmoji monografija apie Pabalčio kraštų lobius. Lietuvos archeologai ją ypač vertina, nes ji padeda spręsti bendrus baltų istorijos klausimus.

Laima Vaitkunskienė

А. П. Грицкевич. Социальная борьба горожан Белоруссии (XVI—XVIII вв.). «Наука и техника», Минск, 1979, 152 с., 1000 экз.

Per paskutinį penkmetį baltarusių istorikai padarė nemažą šuolį miestų istorijos tyrinėjimuose. 1975 m. MA Istorijos institutas išleido net dvi knygas: Z. Kopyskio „Socialinis-politinis Baltarusijos miestų vystymasis XVI a.—XVII a. pirmoje pusėje“ ir A. Grickevičiaus „Privatūs Baltarusijos miestai XVI—XVIII amžiuje“. 1966 m. iš spaudos išėjo to paties Z. Kopyskio antra knyga „Ekonominis Baltarusijos miestų vystymasis (XVI—XVII amžiuje)“. Abi Z. Kopyskio knygos sudaro monografiją, padalytą į dvi dalis greičiausiai dėl knygų dydžio ribojimo. Aptariamą A. Grickevičiaus darbą „Baltarusijos miestiečių socialinė kova (XV—XVIII a.)“ yra 1975 m. išėjusio tęsinys, nes skirtas privatiems miestams. Leidinys padalytas į dvi knygas greičiausiai dėl tų pačių formalių priežasčių.

Tiriamuoju laikotarpiu privačių miestų Baltarusijoje buvo daug daugiau negu Lietuvoje. Tokie žymūs miestai, kaip Sluckas, Kopylis, Druja, Nesvyžius, Miras, Kleckas, Kopysas, buvo Lietuvos didikų nuosavybė, nekalbant jau apie miestelius, buvusius valsčiuose. A. Grickevičius, aiškindamas miestiečių tarpusavio santykius ir konfliktus su miestų valdytojais, savininkų vietininkais, remiasi daugiausia Slucko ir Nesvyžiaus miestų, priklausiusių Radvilams, archyvine medžiaga, kuri turtingiausia ir tyrinėtoji lengviausiai prieinama.

Privačių miestų miestiečių kova vertinama trimis aspektais: 1) kaip buvo pasipriešinama feodaliai priespaudai ir feodaliai santvarkai, 2) socialiniais konfliktais miestiečių bendruomenėse ir 3) tautiniais religiniais prieštaravimais. Remiamasi medžiaga tų miestų, kurie turėjo Magdeburgo teisę. Tarp privilegijuotų miestų miestiečių, ar jie buvo privatūs, ar valstybiniai, vadinasi, didžiojo kunigaikščio nuosavybėje, didelio skirtumo negalėjo būti. Pasipriešinimo formos feodaliai priespaudai buvo tos pačios, kurias žinome iš Lietuvos miestų, visų pirma Vilniaus, istorijos. Slucko miestiečiai sunkesnę feodalinę jungą vilko dėl dviejų priežasčių: miestas buvo Radvilų nuosavybė, dėl jo varžėsi Radvilų šeimos palikuonys ir jų konkurentai — kitos šakos didikai. Taigi miestiečiai kentėjo ne tik nuo teismo ir administracijos pareigūnų, kas buvo būdinga ir valstybinėms miestams, bet ir nuo besikeičiančių savininkų, o tie pasikeitimai nebuvo taikūs. Sluckas buvo tvirtovės miestas, jame buvo laikoma

privачios kariuomenės įgula. Jos viršininkas net ir taikos metu savo galią miestiečiams rodė ne mažiau negu vaitas ar burmistras. Valstybiniai magdeburginiai miestai nuo vaivados, kaip karinio viršininko valdžios, buvo apsaugoti įstatymais, kurių nebuvo paisoma tik karinių sąmyšių metu. Slucko ir Nesvyžiaus tvirtovės komendantas 1662 m. vertė siuvėjų cecho narius už dyką siūti pėstininkams švarkus, į priverstinius darbus varė mūrininkus. Kaip buvo pažeidžiami prekiniai-piniginiai santykiai, matyti iš daugybės miestiečių skundų Boguslavui Radvilai, miesto savininkui (p. 20).

Ilgai truko didikų varžybos dėl Liudvikos Karolinos Radvilaitės paveldėtų dvarų Lietuvoje ir Baltarusijoje. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiojo tribunolo instigatoriaus (prokuroro), be kitų kaltinimų Radvilaitėi, ištekęsiai už Brandenburgo kurfiursto sūnaus, Prūsijos hercogo, buvo kaltinimas, kad ji savo valdų komisaras atsiuntusi Joną Chvalkovskį ir Joną Regerį, užsieniečius iš Berlyno, ir kad Slucko gubernatorius Abraomas Bekeris taip pat užsienietis. Jie administruoja jos valdose esančius miestus ir kaimus ne pagal Žečpospolitos, o pagal Prūsijos įstatymus, Slucko pilyje kaldina varines monetas, už jas supirkinėja auksines ir sidabrines ir jas gabena į Prūsiją. 1687 m. ten kurfiurstui jų buvo išgabenta daugiau kaip už pusę milijono auksinų (p. 23).

1764 m. buvo sekvestruotos į užsienį išvyto Karolio Radvilos didelės valdos. Jas perėmė Lietuvos generalinė konfederacija, jos vadovai — kancleris Fridrikas Čartoriskis ir pakancleris Antanas Pšezdeckis. Miestams jie paskyrė komisarus. Karolis Radvila, Rusijos vyriausybės paremtas, 1767 m. grįžo iš ištremimo ir sudarė jo valdoms padarytų nuostolių sąrašą pagal miestiečių parodymus. Žinoma, nuostolių dydis galėjo būti perdidetas, tačiau nekyla abejonių dėl konfederatų pastangų pasinaudoti proga ir pasipelnyti. Ir tai nebuvo vienintelis kartas.

Miestiečiai gynėsi įvairiais būdais individualiai ir kolektyviai. Viena iš pasipriešinimo formų buvo bėgimai iš miesto. Autorius daro išvadą: „Privачių miestų miestiečių išėjimas (dažnai su šeimomis) reiškė, kad visiškai nutraukiami santykiai su miesto valdytoju, kad ieškoma geresnių gyvenimo sąlygų kitame mieste, nutraukiami valdinystės ryšiai su magnatu, ir kiek tai ardė feodalinės Žečpospolitos įstatymus, reikia laikyti klasių kovos pasireiškimu“ (p. 49). Kaip ir įvairiausių formų skundai, išėjimai iš miesto ir net pasipriešinimai jėga buvo nukreipti ne prieš feodalinis įstatymus, o prieš jų pažeidimus. Žinoma, tai buvo pasipriešinimas, kurį galima vadinti kova, tačiau autoriaus pateikti faktai neleidžia teigti, kad toji kova savo tikslais būtų buvusi antifeodalinė, griovusi feodalizmą kaip sistemą. Nėra duomenų, kad privачių miestų miestiečiai būtų reikalavę jų miestus suvalstybinti ir kad jie būtų siekę valstybės piliečių teisiu, kad būtų stoję prieš šlėktų politines ir ūkines privilegijas. Juk pagal 1566 ir 1588 m. Lietuvos Statutus šlėktos galėjo apeiti vidaus rinką ir savo dvarų gaminius be maito gabenti į užsienio rinkas, o iš užsienio tokiomis pat sąlygomis atsigabenti sau prabangos dalykų ir savo valstiečiams būtiniausių prekių. XVII a. Baltarusijos, kaip ir Lietuvos, miestai tebebuvo tipiškai feodaliniai ir, priešingai užsienio šalių miestams, nesudarė trečiojo luomo branduolio. Pagrindinio feodalizmo

įstatymo — privilegijuotos žemės nuosavybės miestiečiai XVII a. dar negriovė. Griovimas prasidėjo XVIII a. viduryje, kylant judėjimui už miestiečių teisių sulyginimą su bajorais. Tuo buvo reiškiamas pilietinių ir politinių teisių reikalavimas.

Autorius gana plačiai aprašo Nalivaikos ir Bogdano Chmelnickio vadovautus sukilimus, kurie buvo ne tik socialiniai, bet ir tautiniai. Miestiečių dalyvavimas tuose sukilimuose, palyginti su kazokų, šlėktų ir valstiečių dalyvavimu, buvo visai nežymus. Tas dar kartą liudija miestiečių, kaip socialinės visuomenės dalies, silpnumą.

Aiškindamas konfliktus miestiečių bendruomenės viduje, autorius laikosi F. Engelso duotos miestiečių klasifikacijos. Patricijus sudaro vadinaimi kilmingieji pagal jų turtą. Jie užima vietas magistratuose. Jiems opoziciją sudaro biurgeriai, pagal savo verslą ir turtą jie, kaip ir patricijai, — miesto piliečiai. Plebėjai — miesto gyventojai, bet ne miesto piliečiai. Tai amatų pameistriai, mokiniai, padieniai darbininkai, nuskurę amatininkai ir į miestus atbėgę kaimiečiai. Miesto piliečiai, nepriskirtini prie patricijų, sudarė visuomenę, aktuose vadinamą *pospolstwo* arba *communitas*, dėl teismo ir administracijos normų pažeidimo ir magistrato narių saviavaliavimo beveik nuolat esančią opozicijoje. Tokia pat opozicija reiškesi ir valstybiniuose miestuose, turinčiuose Magdeburgo teises. Autorius pateikia nemaža faktų iš pameistrių ir mokinių konfliktų su cechų meistras ir tuos konfliktus traktuoja kaip kovą prieš išnaudojimą. Cechų statutai reguliavo pameistrių ir mokinių santykius su meistras. Jie nustatė, kiek mokinių meistras gali turėti, kiek metų mokslas turi tęstis, kada pradeda mokėti už darbą pameistriui. Laikantis statutų reglamentacijos, meistras mokytojas negalėjo būti savo mokinio išnaudotoju. Kitaip reikalai klostėsi irstant amatų cehinei sistemai, kai toji sistema darėsi gamybos stabdžiu ir kai pameistriai iš mokinių pasidarydavo samdomais meistro darbininkais, o ne savarankiškais amatininkais. Cechų sistemos irimo procesą susekti labai svarbu, nes nuo to proceso priklausė smulkių kapitalistinių įmonių atsiradimas.

Paskutiniame knygos skyriuje aiškinama, kokį sąmyšį miestuose sukėlė bažnytinės unijos paskelbimas Breste 1596 metais. Žečpospolitos vyriausybė rėmė unitus, paneigdamą pravoslavų politines teises ir skatindama katalikų bažnyčios ekspansiją buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pravoslaviškose žemėse. Tai davė progos Rusijos vyriausybei dėtis visų pravoslavų gynėja ir imtis politinių priemonių. Paremdamas savo išvadas, autorius cituoja (p. 132) F. Engelso straipsnį „Rusų carizmo užsienio politika“, kur rašoma: „Tais laikais, kada didžiarusiai pateko po mongolų jungu, Baltarusija ir Mažoji Rusija nuo aziatiško antplūdžio apsisaugojo prisijungdama prie vadinamos Lietuvos kunigaikštystės. Po to toji kunigaikštystė laisvu noru susijungė su Lenkija. Nuo to laiko dėl aukštesnio Lenkijos civilizacijos lygio Baltarusijos ir Mažosios Rusijos bajorija žymiai sulenkėjo, o XVI amžiuje, kada Lenkijoje viešpatavo jėzuitai, pravoslavus rusus, Lenkijos piliečius, vertė dėtis prie Romos katalikų bažnyčios. Didžiarusių carams tai sudarė pretekstą savintis visą buvusios Lietuvos kunigaikštystės teritoriją kaip Lenkijos engiamą nacionalinę rusų sritį, nors, žymiausio dabartinio slavisto Miklašičo many-

mu, mažarusių kalba yra ne koks nors vienas rusų kalbos dialektas, o visai savarankiška kalba; kita kišimosi dingstis buvo pravoslavų ir unitų gynimas, nors šitie jau seniai buvo susitaikę su savo padėtimi santykiuose su Romos katalikų bažnyčia".

A. Grickevičius kokios nors reikšmės Liublino unijai (1569 m.) neskyrė, nors bažnytinės unijos paskelbimas buvo tos politinės unijos vaisius. Lietuvos Statutas Didžiosios Kunigaikštystės piliečiams buvo garantavęs lygias teises be religijos ir tuo pačiu tautybės skirtumo. 1588 m. Lietuvos Statuto tvirtinimas buvo kompromisas dėl politinės unijos vykdymo. Šiame, trečiame, Statute, lyginant jį su pirmuoju (1529 m.), miestiečių teisės bajorų naudai tiek susiaurintos, kad jie nebegali būti žemės savininkais ir tuo pačiu valstybės piliečiais.

A. Grickevičiaus knygos mokslinę vertę sudaro ne tik tai, ką jis išaiškino, bet ir tai, kad jis iškelia aiškintinus klausimus, be ko istorijos mokslas nedarytų pažangos.

Juozas Jurginis

Iš naujausios stryjkovskianos

Maciej Strykowski. O początkach, wywodach, dzielnościach, sprawach rycerskich i domowych sławnego narodu litewskiego, żemodzkiego i ruskiego, przedtym nigdy od żadnego ani kuszone, ani opisane, z natchnienia Bożego a uprzejmie pilnego doświadczenia. Oprac. Julia Radziszewska. Warszawa, Państwowy Instytut Wydawniczy, 1978. 764 p. + 5 ilustr. lap. + 1 zemėl., 8290 egz.

Julia Radziszewska. Maciej Strykowski, historyk-poeta z epoki Odrodzenia. Katowice, Uniwersytet Śląski, 1978. 168 p. su ilustr. (Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Nr. 208), 830 egz.

Susidomėjimas Motiejaus Strykovskio (1547—prieš 1593 m.), vieno iš pirmųjų profesionalių Lietuvos istorikų, gyvenimu ir darbais buvo toli gražu nevienodas, nepaisant, kad daugiau kaip 200 metų jo kronika buvo žinių apie senąją Lietuvą pagrindinė sankaupa. Panaudojęs ko ne visą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės XIV—XVI a. istoriografijos palikimą, daugiausia Lietuvos metraščius (po jo jais mažai kas domėjosi; XVIII a. jie jau buvo laikomi dingusiais), jis tapo ryškiausia senosios mūsų istoriografijos cezūra, nusistovėjusiu jos matmenimi. Nei XVII, nei XVIII a. Lietuva neturėjo jam lygaus istoriko.

M. Strykovskis buvo vertinamas dažnai priešaringai: arba beatodairiškai liaupsinamas, arba menkinamas (jau XVIII a. pabaigoje A.-L. Šleceris laikė jį fantastu ir mistifikatoriumi). Didelis susidomėjimas jo raštais sutapo su bendru Lietuvos istoriografijos pagyvėjimu XIX a. pradžioje, kuomet buvo surasti Lietuvos metraščiai ir akivaizdžiai įsitikinta, kad kronikininko darbuose daugiau sąžiningai laikomasi senųjų tekstų negu fantazuojama. 1846 m. buvo parengtas ir išspausdintas naujas, jau 3-iasis, M. Strykovskio kronikos leidimas su turiningais M. Malinovskio ir I. Danilavičiaus įvadinais straipsniais¹. Šiuo leidimu daugiausia tebesinau-

¹ Strykowski M. Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiej Rusi. Wyd. nowe, t. 1—2. Warszawa, 1846.

dojama iki šiol. Ilgainiui toji susidomėjimo M. Strykovskiu banga ėmė slūgti. Negalima sakyti, kad jis buvo užmirštas, tačiau deramo dėmesio jam rodyta nebent tik Lietuvos metraščių tyrinėjimuose.

Naujas susidomėjimas M. Strykovskio palikimu, jo recepcija, vieta Lietuvos, Lenkijos ir Rusijos istoriografijoje kilo maždaug prieš 20—15 metų. Pasirodė A. Rogovo monografija ir kiti darbai². Ypač didelis pagyvėjimas jaučiamas Lenkijoje. Prie to susidomėjimo daug prisidėjo laikyto dingusiu ankstesnio jo kronikos varianto suradimas, taip pat polemika su A. Rogovu³. Bene daugiausia pastaruoju metu apie M. Strykovskį yra rašiusi J. Radziševska⁴, kuri pirmoji paskelbė žinią apie minėtą ankstesnį kronikos variantą ir paruošė jį spaudai. Neseniai išspausdinta ir M. Karpluk studijos apie M. Strykovskio raštų kalbą 1-oji dalis⁵. Paskutiniu metu specialiai arba šiaip jau progomis apie M. Strykovskį šis tas svarbaus parašyta ir pas mus⁶. Intriguojančią žinią paskelbė „Pravda“: vienoje didžiausių Leningrado saugyklų — TSRS Mokslų Akademijos Rusų literatūros institute (Puškino namuose) — tarp kitų lituanistinių rankraščių surasta ir „nežinoma Motiejaus Strykovskio poe-

² Рогов А. И. Русско-польские культурные связи в эпоху Возрождения (Стриковский и его Хроника). М., 1966; Стрийковский и русская историография первой половины XVII в.— В кн.: Источники и историография славянского средневековья. М., 1967; Улащик Н. «Литовская и Жмойтская хроника» и ее отношение к хроникам Быховца и М. Стрийковского.— В кн.: Славяне и Русь. М., 1968; и др.

³ Sielicki F. Kronikarze polscy w latopisarstwie i dawnej historiografii ruskiej.— Slavia Orientalis, r. 14, 1965; Budka W. Do życiorysu Macieja Strykowskiego (sprostowania i uzupełnienia).— Ruch Literacki, r. 10, 1969; Sajakowski A. Czytając Strykowskiego.— Pamiętnik Literacki, r. 60, 1969, zes. 4; Bardach J. Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV—XVII w. Białystok, 1970; ir kt.

⁴ Radziszewska J. Maciej Strykowski a latopis Bychowca.— Sprawozdania z Posiedzeń Komisji (Polska Akademia Nauk. Oddział w Krakowie), 1966, styczeń—czerwiec [išleista: 1967], p. 78—81; W sprawie autorstwa tzw. Latopisu Bychowca.— Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Katowicach, Nr. 32: Prace Historyczne, Nr. 2, 1967, p. 47—73; Dwa fragmenty nieznanego rapsodu Macieja Strykowskiego.— Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego, Nr. 35: Prace Językoznawcze, Nr. 2. Katowice, 1973, p. 135—142: Ze studiów nad latopisarstwem litewsko-ruskim.— W: Słowianie w dziejach Europy. Studia historyczne ku uczczeniu 75 rocznicy urodzin i 50-lecia pracy naukowej profesora Henryka Łowmiańskiego. Poznań, 1974, p. 183—192; Opowieść Macieja Strykowskiego „O wzięciu Konstantynopola albo Carogrodu”.— Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego, Nr. 72: Prace Historyczne, Nr. 4. Katowice, 1975, p. 27—47; Nieznany opis arrasów z wieku XVI.— Rocznik Krakowski, t. 49, 1978, p. 27—36; ir kt.

⁵ Karpluk M. O języku Macieja Strykowskiego, historyka i poety z drugiej połowy XVI wieku. [Cz.] 1: Regionalizm, cechy ruskie i poetyzmy w dziedzinie fonetyki. Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, 1977, 108 p. (Polska Akademia Nauk. Oddział w Krakowie. Prace Komisji Językoznawstwa, Nr. 45).

⁶ Lebedys J. Mikalojus Daukša. V., 1963; Senoji lietuvių literatūra. [Paruošė J. Girdzijauskas] V., 1977; Jurginis J. Renesansas ir humanizmas Lietuvoje. V., 1965; Zaborskaitė V. Renesanso kultūros apraiškos M. Strykovskio „Kronikoje”.— Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. Serija A, t. 2/19, 1965; Batūra R. Lietuvos metraščių legendinės dalies ir M. Strykovskio „Kronikos“ istorikumo klausimu.— Ten pat, t. 2/21, 1966; Jučas M. Lietuvos metraštinis. V., 1968; Jonynas A. Lietuvių folkloras M. Strykovskio „Kronikoje”.— Kn.: Lietuvių poetikos tyrinėjimai. („Literatūra ir kalba“, t. 13). V., 1974; ir kt.

ma" („Wiersz o porażeniu 30 000 Moskwy [...] roku [...] 1564 Janu-
ary 18...")⁷.

Pernai Lenkijoje pasirodė du ilgai laukti žymiausi paskutiniųjų de-
šimtmečių stryjkovskianos darbai — J. Radziševskos monografija apie kro-
nikininką ir netrukus po jos — ankstesnis M. Stryjkovskio kronikos va-
riantas — „Apie garbingos lietuvių, žemaičių ir rusėnų tautos pradžią, ki-
limą ir narsą, karžygiškus darbus ir vidaus reikalus...“ Kronikos teksto
įvadą (p. 5—25) ir komentarus (p. 609—663) parašė J. Radziševska, ku-
riai talkininkavo ir kiti žinomi autoriai: konsultavo ir rodykles (p. 687—
746) sudarė H. Visneris, žodyną (p. 665—676) sudarė ir pastabas apie
kalbą ir teksto perteikimą (p. 26—29) parašė M. Karpluk, lotyniškus
tekstus vertė M. Sciebora ir J. Senkovskis, lietuviškus — J. Safarevičius,
XVI a. Lietuvos žemėlapi nubraižė V. Vodeckis. Knygoje taip pat iš-
spausdintos M. Stryjkovskio eilės „Anie lenkų bajorijos laisves“ („Śniew
o wolności ślachty polskiej“, p. 605—606), surastos Lenkijos Mokslų
Akademijos bibliotekoje Krokuvoje, taip pat A. Rotundo lotyniškos eilės
Jurgiui, Simonui ir Aleksandriui Olelkaičiams su lenkišku jų vertimu
(p. 603—604). Beje, verčiant pastarųjų antraštę, galimas daiktas, reikėjo
išversti ir lotynišką abbreviaturą SRM (sua regia maiestas), kurios len-
kiškas atitikmuo yra JKM (jego królewska mość).

Teksto įvadas, apskritai paėmus, yra tik monografijos modifikuota
santrauka, todėl plačiau prie jo sustoti nėra reikalo.

Kokią gi vietą M. Stryjkovskio palikime užima po 400 metų paskelb-
tas ankstesnis jo kronikos variantas? Šis M. Stryjkovskio tekstas nėra
absoliuti naujiena. Dar mūsų amžiaus pradžioje Radvilų bibliotekoje
Nesvyžiuje jį aptiko ir aprašė žinomas archeografas S. Ptašickis⁸. Jis
probėgšmais palygino jį su spausdintos (1582) kronikos tekstu ir nuro-
dęs, kad tarp jų esama daug panašumo ir tapatumo („tak samo, tylko
wierszem“), visgi padarė išvadą, kad tai du savarankiški veikalai. Deja,
po S. Ptašickio niekas rankraščiu nesidomėjo. Karų sukuryje pasikeitė
ir jo saugojimo vieta. Ne taip seniai jis buvo surastas Lenkijos Naciona-
linėje bibliotekoje Varšuvoje (sign. III 6806)⁹.

⁷ Баскаков В., Панченко А. Тайны старых папок.— Правда, 21 сентября 1979 г.; Iwaszkiewicz N. Na tropach sensacyjnego odkrycia. Bezcenne polonika.— Literatura, 20/27 grudnia 1979, Nr. 51/2 (409).

⁸ Ptaszycki S. Wiadomość bibliograficzna o rękopisie nieświeskim Kroniki Ma-
cieja Strykowskiego.— Pamiętnik Literacki, r. 2, 1903, p. 220—246.

⁹ Tokia jo signatūra nurodoma publikacijos įvade ir Nacionalinės bibliotekos rank-
raščių kataloge (žr. Katalog rękopisów Biblioteki Narodowej, t. 7: Rękopisy 6601—
7000. Zbiory Morstinów, Radziwiłłów, Potockich i inne rękopisy XVI—XVIII w. Pod red.
K. Muszyńskiej. Warszawa, 1969, p. 307—308). Monografijoje (p. 12, 19, 21, 27
ir kt.) signatūra kitokia (6809), o 1967 m. straipsnyje (žr. išnašą 4) ji nurodoma dar
kitaip (6896). Be to, monografijoje nurodoma (p. 54), kad rankraštis turi 404 lapus, o
įvade (p. 22) ir kataloge — 406. Kažin, ar teisingai autorė aiškina ir rankraščio prove-
nencija. Ji rašo [įvadas, p. 19; monografija, p. 56], kad šis M. Stryjkovskio veikalas,
sprendžiant pagal įrašą „Wilanowski“ [kitur: — „Wilamowski“], priklausęs Vilanovo bib-
liotekai. Teisus, kiek atrodo, yra vienas recenzentas, nurodęs, kad rankraštį XIX a. pa-
baigoje greičiausiai buvo įsigijęs žinomas antikvaras Cezaris Vilanovskis (1846—1893) ir
paskui perleidęs jį Nesvyžiaus Radvilų bibliotekai [žr. A. b. e. Strykowski redivivus.—
Twórczość, 1979, Nr. 11/412, p. 162—163].

Rankraštyje skiriami bent 4 braižai. Publikatorė įsitikinusi (įvadas, p. 22; plg. monografijos p. 55), kad didžioji rankraščio dalis (lap. 3—336), parašyta vienu braižiu, yra M. Strykovskio autografas. Deja, jos argumentai toli gražu nepakankami. Jokių kitų M. Strykovskio autografų, kuriais nebūtų galima abejoti, tuo tarpu neaptikta, o be jų šis klausimas tebėra neišspręstas. Kronikos tekstas, kaip spėjama, buvo rašytas 1575—1577 metais. Jis dedikuotas Jurgiui Olekaičiui ir, galimas daiktas, iš karto buvo rūpintasi jo išspausdinimu. Šį faktą paliudytų Varšuvos universiteto bibliotekoje išlikusi, irgi neseniai surasta, nepilna rankraščio kopija, kurios antraštėje yra žodžiai „Cum gratia et privilegio [...] SRM [...] A. [...] 1577“. Deja, be naujų faktų ar gilesnių studijų negalima atsakyti, kodėl kronika neišvydo dienos šviesos tuomet, o tik po 5 metų ir daugiausia parašyta iš naujo.

Surastosis kronikos tekstas nutrūksta 1506—1507 metų įvykiais (Aleksandro Jogailaičio mirtimi ir Žygimanto Senojo karūnacija). Taigi chronologiškai ji kiek siauresnė už 1582 m. kroniką. Nesileidžiant į detalesnį abiejų tekstų lyginimą, pastebėtina, kad nusveria ne gausūs tapatumai, o skirtumai. Be to, didžioji ankstesniojo varianto dalis yra eiliuota, o vėlesnėje kronikoje eiliuoti tekstai nėra svarbiausias dalykas. Daugeliu atžvilgių Nesvyžiaus rankraštis yra turiningesnis ir betarpiškesnis. Veltui 1582 m. kronikoje ieškotume daugelio etnografinių realiųjų, ironijos ar sąmojo. Pastaroji daug „akademiškesnė“, oficialesnė. Džiugu, kad tik iš Nesvyžiaus rankraščio naujais žodžiais, frazėmis, netgi dviem dveiliais papildomas ikidaukšinių laikų lietuviškų tekstų arsenalas. Čia jų daugiau negu 1582 m. kronikoje. Nepalyginus publikacijos su rankraščiu, deja, negalima pasakyti, kaip jie perskaityti. Nevienas jų gerokai iškreiptas ir tuo tarpu nežinia, ar juos taip užrašė M. Strykovskis, ar taip juos perskaitė publikatorė. Be to, kai kurie jų yra neteisingai išversti, pvz., „*gutu*“ (p. 156) verčiama *gutras-dobry* (plg. monografijos p. 158). Tuo tarpu jau iš konteksto aišku, kad tai žodžio „*gudas*“ vienaskaitos galininkas. Monografijoje, be kita ko, lietuviškais laikomi lotyniški žodžiai *omnipotens, a laetando*.

Ypač dėmesį patraukia gana taisyklingai skambantys dveilčiai (p. 208 ir 284). Ar nebus jie paimti iš kokio anksčiau parašyto lietuviško eiluoto teksto? Vargiai juos galėjo parašyti patsai M. Strykovskis.

Apskritai paėmus, knyga daro nekasdieninį įspūdį. Be to, ji gana gražiai ir tvarkingai išleista.

Kiek platėliau reikėtų stabtelėti prie M. Strykovskio monografijos. Be įvado (p. 7—13) ir baigiamųjų pastabų (p. 140—142), ji suskaidyta į tokius 9 skyrius: „Vaikystė ir jaunystės metai“ (p. 14—27), „Mecenatų rate“ (p. 28—40), „Buvojimo Turkijoje pabiros“ (p. 41—53), „Rankraštinis palikimas“ (p. 54—70), „Dingusieji Strykovskio veikalai“ (p. 71—79), „Motiejus Strykovskis ir „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kronika“ (p. 80—95), „Rusia Strykovskio veikaluose“ (p. 96—105), „Istorioko-poeto medžiaga“ (p. 106—124) bei „Motiejaus Strykovskio ir jo mecenatų bibliotekos“ (p. 125—139). Be to, knygoje išspausdinti 9 priedai: trumpa „Strykovskio darbų bibliografija“ (p. 145), 5 ištraukos iš Nesvyžiaus rankraščio teksto (p. 147—157) ir eilės „Apie lenkų bajorijos lais-

ves" (p. 146), M. Strykovskio žinių konkordancijos atitinkamoms M. Miechovskio bei M. Kromerio kronikų vietoms (p. 158—161) ir lietuviški kronikos teksto intarpai (p. 162—163) su J. Safarevičiaus vertimu į lenkų kalbą. Yra rusiška (p. 164) ir angliška (p. 165) santrauka.

Jau patys skyrių bei poskyrių pavadinimai nusako monografijos problematiką. Gaila, kad kai kurie skyriai labiau panėsi į kiek mechaniską fragmentų junginį, o ne į organišką sudėtines monografijos dalis.

Panaudojusi nemaža literatūros, ypač naujausius ir daugiausia lenkiškai parašytus tyrinėjimus, J. Radziševska aptaria svarbiausius M. Strykovskio biografijos faktus. Deja, tų faktų ne taip daug, ir, matyt, jo biografijoje taip ir bus spragos, neužpildomos nei hipotezėmis, nei prielaidomis. Kaip nesusipratimas teisingai atmetama jau vos neišgalėjusi nuomonė, kad M. Strykovskis mokėsi Krokuvos universitete, stabtelima prie jo kelionių, dalyvavimo karo žygiuose ir pažintinės jų reikšmės būsimajam istorikui, aptariama kūrybinė aplinka, sąlygos ir laboratorija; atrodo, dabar jau galutinai aišku, kad „Europos Sarmatijos aprašymas“ (1578) yra ne A. Gvaninio, o M. Strykovskio darbas. Autorė daro visai pagrįstą prielaidą, kad M. Strykovskis bus naudojęsis turtinga savo mecenato M. Giedraičio biblioteka (p. 125). Itin svarbus dalykas yra tas, kad autorė atsekė vieną kitą nežinotą ar laikytą dingusiu M. Strykovskio raštą, pvz., „Apie Konstantinopolio arba Cargrado paėmimą“. Neabejotinos vertės puslapių, pastabų knygoje nemaža.

Apgailestautina, kad, nagrinėjant pačius M. Strykovskio veikalus, daugiausia nusvėrė jos surasto ir palyginti plačiai aprašyto kronikos varianto tekstas. Probėgšmais panagrinėta, kaip M. Strykovskis yra aprašęs Rusią, kokią įtaką padaręs jos istoriografijai. Pasigestume kiek didesnio skyriaus, kuriame, remiantis naujausiais tyrinėjimais, kiek šviežiau būtų aprašyta, kaip jis atspindėjęs Lietuvą, Lenkiją, kokia jo teikiama žinių vertė. Tiesa, apie Lietuvą daug užsimenama, ypač aprašant abu kronikos variantus, vėlyvuosius Lietuvos metraščius, tačiau to lyg ir mažoka. Drįstume teigti, kad lietuviškoji dalis abiejuose M. Strykovskio kronikos variantuose yra originaliausia ir reikšmingiausia.

Gaila, kad tikrai vertingus monografijos puslapius dažnai pakeičia kiek anachroniški samprotavimai, nepreciziškos ir nemotyvuotos prielaidos, interpretacijos, net faktinės klaidos, kurios ne vienu atveju ligšiolinę mūsų žinią apie M. Strykovskį mėgina gražinti į seną lygį. Kai kur net politinė bei nacionalinė M. Strykovskio orientacija svarstoma ne tiek jo epochos, kiek vėlesnių laikų kategorijomis. Pvz., autorė rašo: „Radvilos siekė atplėšti Lietuvą nuo Karūnos, taigi Motiejus negalėjo būti jiems solidarus ir siekti jų palankumo. [...] Nenorėjo taipogi rašyti jų garbei panegirikų...“ (p. 35). Negi kas nors yra rašęs panegirikas visiems be išimties? Pritempti samprotavimai apie Radvilą ir kronikos teksto įvade (p. 12). Žymus kovotojas dėl valstybinio LDK savarankiškumo buvo ir paskutinysis M. Strykovskio mecenatas M. Giedraitis, Žemaičių vyskupas, Ponų tarybos narys. Beje, jeigu ir galima jį vadinti Dausprungo, „viešpataujančios dinastijos protoplasto ainiu“ („potomka [...]protoplasty panującej dynastii“, p. 38), tai tik ne 1579—1580 m., jau

Stepono Batoro valdymo laikais. Kronikos teksto įvade (p. 11) pasakyta, kad jis „į žemaičių kalbą išvertė Naująjį Testamentą“ (!?). Tik ar nebus čia M. Giedraitis supainiotas su jo bendrapavardžiu, vėlesniu Žemaičių vyskupu J. A. Giedraičiu, tikrai vertusiu ir spausdinusiu (1816) Naujojo Testamento vertimą (!?). Arba vėl: „Nežinia, ar Chodkevičiai buvo patenkinti iš Gedimino, o ne, pvz., iš romėniškojo Palemono išvesta jų genealogija“ (p. 30). Čia užmirštas net pats M. Strykovskio tekstas, kuriame Gediminas, taigi ir Chodkevičiai, laikomi Palemono ainiais.

Nepalyginamai turiningiau galėjo būti aprašyti paskutiniai M. Strykovskio gyvenimo metai. Popiežiaus nuncijaus J. A. Kaligario auditoriui T. Pekului 1579 m. pabaigoje vizituojant Žemaičių vyskupiją, į klausimą, ar visi kanauninkai reziduoja prie katedros Varniuose, buvo atsakyta: „Nereziduoja, nebent vienas Motiejus Strykovskis, kuris bažnyčiai nėra naudingas, kadangi jis ne kunigas, tik akolitas“ („Non resident, nisi unus Mathias Strykowski, qui ecclesiae non est proficiuus, quia non est sacerdos, tantum acolitus“). Taip pat pažymėta, kad „p. Strykovskis laiko moterį, jauną našlę“. Nereikia įrodinėti, kokių svarbių duomenų teikia lakoniškos šio vizitacijos protokolo žinios apie M. Strykovskį¹⁰. Jų sugretinimas su kitais faktais leistų daryti kur kas realesnių išvadų (negu, pvz., p. 40).

Kai kurias žinias perimant iš kelintų rankų, nepasitelkus pirminių šaltinių, atsirado ir tokių klaidų. Autorė nurodo (p. 85), kad H. Klimaševskio surasta Bychovco kronika netrukus buvo išspausdinta 1830—1831 m. almanache „Noworocznik Litewski“ ir perspausdinta („powtórnie wydał“) T. Narbuto knygoje „Pomniki do dziejów litewskich“ (1846). Iš tikrųjų H. Klimaševskis minėtam almanache 1830 m. išspausdino kronikos ištrauką apie Žygimanto Kęstutaičio mirtį¹¹. O pirmosios pilnos Bychovco kronikos publikacijos nuopelnas priklauso T. Narbutui. Autorė visai nepaiso ir naujausių tos kronikos tyrinėjimų, sakydama, kad ji parašyta „XVI amžiaus antroje pusėje“ (p. 85). Po M. Jučo, R. Jaso ir kitų autorių darbų¹², jeigu tikrai taip galvojama,— reikia įrodyti.

Nurodoma (p. 98), lyg kad „Strykovskis taip pat paminėjo vienuolį iš Smolensko. Grigorijų [...], tikriausiai Smolensko metraščio, kuriuo naudojoši, autorių“. Iš tikrųjų M. Strykovskis mini smolenskietį metraštininką Dimitrijų (p. 560; tą patį Dimitrijų autorė mini ir kronikos teksto įvade, p. 18). Vienur teigiama, kad žinią apie vėlesnę (negu manyta

¹⁰ Pagrindinės šio dokumento žinios apie M. Strykovskį (ištraukos ar atpasakojimai) paskelbtos: Jablonskis K. Lietuvių kultūra ir jos veikėjai. [Sudarė V. Merkys]. V., 1973 (iš „Archivum Philologicum“, 4, 1933); Lebedys J. Mikalojus Daukša. V., 1963; ir kt. Čia cituota iš P. Veblaičio nuorašo kopijos, kurią turi recenzijos autorius.

¹¹ O śmierci x. Zygmunta Kiejstutowicza. Wyciąg z kroniki litewskiej.— Almanache: Noworocznik Litewski na rok 1831, wydany przez H. Klimaszewskiego. Wilno, 1830, p. 91—102.

¹² Jučas M. Lietuvos metraščiai. V., 1968; Хроника Быховца.— В кн.: Летописи и хроники. Сб. статей 1973 г. М., 1974; Jасас R. Вучовцо kronika ir jos kilmė.— Кн.: Lietuvos metraštis. Bychovco kronika. V., 1971. Monografijoje autorė jau atsisakė atkakliai gintos hipotezės, kad Bychovco kronika yra ankstyviausias M. Strykovskio kronikos variantas, parašytas jaunystės laikais. Po griežtos J. Bardacho ir kitų autorių kritikos vieninteliai šios hipotezės pėdsakai recenzuojamojoje knygoje yra tik 1967 m. straipsnio paminėjimai išnašose, tačiau visai kitomis progomis.

anksčiau) M. Strykovskio mirtį 1933 m. paskelbęs K. Jablonskis (p. 14), o kitur (p. 38) užsimenama, kad tai padaryta J. Bardacho tyrinėjimuose (išnašose nurašyta J. Bardacho nuoroda į K. Jablonskio darbą, pakartojant visas ten įsibrovusias korektūros klaidas!).

Trumpai tariant, monografijai atsiliepė silpnokas autorės supratimas tiek sudėtingos LDK XVI a. politinės bei kultūrinės situacijos, įvykių ir realiųjų srauto, tiek vėlesnių laikų istoriografijos. Niekuo negalima pateisinti K. Jablonskio, J. Lebedžio, M. Jučo ir kitų autorių darbų nežinojimo (priešingu atveju nemažos dalies čia padarytų priekaištų nebūtų buvę).

Nesutvarkytas ir nepreciziškas M. Strykovskio naudotų bei cituotų autorių ir veikalų sąrašas (p. 130—139). Jis pats ne visur tiksliai yra nurodęs autorių vardus, veikalų pavadinimus. Vieni jo panaudotų veikalų buvo būtinybė, kiti — madinga retorinė puošmena, autoritetų ieškojimas, gal net erudicijos demonstravimas pasitelkiant platų autorių ratą — nuo antikos istorikų iki amžininkų. Nuodugnus jų atsekimas, identifikavimas įmintų ne vieną M. Strykovskio laboratorijos mįslę, daug pasakytų apie bendrą LDK humanitarinės kultūros lygį XVI amžiuje. J. Radziševska sudarė abėcėlinį M. Strykovskio minimų autorių sąrašą, išvardindama ir jų veikalus, vienur nurodydama jų leidimo metus, kitur ne, dar kitur apsiribodama atsitiktiniais ankstyviausiais ar vėlyviausiais leidimais (išėjusiais net tuomet, kuomet M. Strykovskis jau buvo parašęs visus dabar žinomus savo veikalus). Yra autorių, kurie sąrašė figūruoja net po du kartus, pvz., *Albertus Krantius* [!] ir *Krantz Albert* (p. 131 ir 135), *Erasmus Stella* ir *Stella Erazm* [!] *Libonotanus* (p. 133 ir 138). Autorių ir panaudotų veikalų sąrašą 1582 m. kronikos pradžioje yra davęs ir patsai M. Strykovskis; lygindami jį su J. Radziševskos sąrašu, pastebime kai kokiu skirtumų. Pvz., pastarajame nėra M. Strykovskio nurodytos Danijos kronikos („Duńska kronika“), Julijaus Solino (*Iulius Solinus Polihistor*), Pomponijaus Leto (*Pomponius Laetus*). Į sąrašą nepateko ir Jeronimas Prahieškis, kurio raštą apie Lietuvą savo paties liudijimu yra turėjęs M. Strykovskis¹³. Beje, gotų istoriko Jordano veikalas „De origine actibusque Getarum“ nebuvo „vadinamas taip pat“ (p. 135) „Historia Romana et Getica“. „Getica“ ir „Romanica“ — tai trumpinti dviejų ir visai savarankiškų veikalų pavadinimai. Vienur duodama šiokių tokių žinių apie autorius, kitur — ne.

Ypač monografijoje mirga marga korektūros klaidų, nepažymėtų pridėtame jų atitaisyme, pvz., w *Jurborku* (p. 8, 35, 38, 114, 128; turi būti: w *Jurborku*), w *Szawlach* (p. 36; turi būti: w *Szawrach*), *Świentogroda* ir *Świntogroda* (p. 63 ir 116; turi būti: *Świętoroga*), *Jurgą* (p. 79; turi būti: *Jugrą*), *Ptolemeusz Mela* (p. 109; turi būti: *Pomponius Mela*); iškreiptos pavardės (p. 38, 81, 113), neteisingi V. Protasevičiaus, B. Florios ir kitų vardų inicialai (p. 38, 99). Klaidų pasitaiko ir kronikos tekste: *Glucensibus* (p. 603; turi būti: *Slucensibus*) ir kt. Monografijoje daug

¹³ Anksčiau buvo manoma, kad Jeronimas Prahieškis buvo tik Enejaus Silvijaus Pitolominio informatorius pastarojo raštuose apie Lietuvą.

nepreciziškų, kartais ir išvis nieko nesakančių išnašų (pvz., p. 36 išnaša 35, p. 85—27, p. 87—43, p. 102—27 ir kt.).

Nevardiję visų J. Radziševskos darbų privalumų, nevardijame ir kai kurių kitų trūkumų. Nepaisant pareikštų pastabų, esame įsitikinę, kad M. Strykovskio tyrinėjimų istorijoje J. Radziševskai priklausys derama vieta. Jos surastas ir spaudai paruoštas M. Strykovskio tekstas, išspausdintas 8290 egzempliorių tiražu, tampa atidaus istorikų, kalbininkų, etnografų, literatūrologų ir kitų sričių lituanistų bei slavistų dėmesio objektu.

Juozas Tumelis

Henryk Wisner. Wojsko Litewskie I połowy XVII wieku.— Studia i materiały do historii wojskowości, t. 19, cz. 1. Warszawa, 1973, p. 61—138; t. 20. Warszawa, 1976, p. 5—26; t. 21. Warszawa, 1978, p. 45—148.

Per du gretimus amžius — XVI ir XVII — Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė maždaug po 50 metų buvo karo stovyje, karo veiksmai kartais vykdavo jos pačios teritorijoje, siekė etnografinę Lietuvą. Karas palikdavo ryškius pėdsakus krašto ekonominiame, socialiniame ir kultūriniame gyvenime. Ieškant karo pasekmių priežasčių, nuolatos susiduriama su gynybos ir konkrečiai ginkluotųjų pajėgų organizavimu. Iki šiol dar neturime nuosekliau ir detaliau tyrinėtos to laikotarpio LDK kariuomenės istorijos. Todėl XVII a. tyrinėtojai susidomėję sutiko naują H. Visnerio darbą apie Lietuvos kariuomenę XVII a. I pusėje. Autorius yra paskelbęs daug įdomių darbų Lietuvos istorijos XVII a. I pusės politiniais, parlamentarizmo, karo ir kt. klausimais. Pastarasis jo darbas yra vienas iš stambiausių.

H. Visneris šiame darbe užsibrėžė pateikti palyginti nedidelio — 1617—1655 m. laikotarpio Lietuvos „gynybos mechanizmą“, kariuomenės struktūrą, gynybos strategiją ir taktiką (19, p. 62). Chronologinių reimų autorius ne visada laikėsi ir, reikalui esant, darė ekskursus į ankstyvesnius laikus. Tai pilnai pateisinama, nes vargu ar galima analogiškas problemas spręsti izoliuotai nuo permanentinių reiškinių šaknų.

Visą darbą autorius padalino į tris dalis. Pirmąją ir trečiąją paskyrė kariuomenės struktūrai, jos vadovybei, apginklavimui, antrąją — strateginiams klausimams. Tiesa, visiškai tuos klausimus atriboti nepavyko ir kai kurie strateginiai klausimai atsidūrė pirmojoje dalyje. Kariuomenę autorius suskirstė į 5 grupes: valstybinę, savivaldos (samorządowe), Žečpospolitos lenų, privačią ir savanorių. Savo ruožtu, autoriaus nuomone, valstybinę kariuomenę sudarė: algininkai, rinktiniai (wybrancy), pašauktiniai, Lietuvos totoriai ir Zaporožės kazokai. Ar toks valstybės kariuomenės sugrupavimas pagrįstas, dar, matyt, vertėtų pagalvoti. Juk Lietuvos totoriai karinę prievolę atlikdavo visuotinio šaukimo pagrindu, todėl juos atskirti nuo pašauktinės kariuomenės nėra tikslu. Tuo laikotarpiu svarbiausias valstybinės kariuomenės organizacijos klausimas buvo

lėšos. Tad, matyt, būtų tikslingiau ją sugrupuoti į samdomą ir žemės karo prievolės pagrindu sudaromą kariuomenę.

Analizuodamas valstybinės kariuomenės struktūrą, autorius kiekvieną jos grupę aptarė atskirai, paliesdamas daugelį kiekvienos grupės klausimų. Palyginti daug vietos paskirta finansinei sistemai, biudžetui, gyvenotojų fiskalinėms prievolėms ir lėšoms, kurios buvo naudojamos algininkams samdyti. Aptariamas algininkų išlaikymo santykis su realiąja pinigų verte, to santykio dinamika. Įdomūs autoriaus palyginimai apie kario ir amatininko uždarbį. Amatininko uždarbis buvo lygus arba aukštesnis už algininko husaro (19, p. 77). Pateikiama žinių apie kiekvienos kariuomenės grupės ir rūšies socialinę, kartais tautinę, religinę sudėtį, kiekybę. Ne visiems klausimams vienodai paskirta vietos. Bene plačiausiai nušviesta, panaudojant statistinę medžiagą, sugrupuotą į lenteles, algininkų ir atskirų kariuomenės rūšių kiekybę bei socialinę, tautinę jų sudėtis, suskirstymas pagal tikybą. Analogiškai pasielgta ir su rinktiniais. Autorius mano, kad į rinktinių tarpą patekdavo ir bajorų (19, p. 87). Rinktinių telkimas į kariuomenę sutikdavo daug sunkumų, susidūrė su neigiama bajorų ir pačių valstiečių pažiūra į šią prievolę. Tyrinėjamuoju laikotarpiu rinktinių kontingento surinkimui sutrukdė maras ir kt. epideminės ligos (119, p. 88—90). Tenka abejoti autoriaus teigimu, kad Lietuvos rinktiniai buvo įvesti 1578 m. (19, p. 82, 87). Konstitucija dėl rinktinių prievolės įvedimo Lietuvoje buvo priimta 1595 m. seime, o 1578 m. ji buvo įvesta tik Lenkijoje. Remdamiesi šiomis konstitucijomis, tokios nuomonės laikėsi visi tyrinėtojai. Kuo rėmėsi autorius, interpretuodamas 1578 m. konstituciją kaip bendrą Lietuvai ir Lenkijai, neaišku.

Labai daug naujos medžiagos pateikiama apie visuotinį šaukimą ir pašauktinę kariuomenę. Iš to laikotarpio nėra išlikusių visos LDK pašauktinių kariuomenės surašymo duomenų. Autorius mėgina nustatyti kare galinčių dalyvauti bajorų skaičių ir maždaug galimą pašauktinių skaičių (19, p. 95), aiškina kiekybinį santykį tarp pašauktinių ir vietoj pašauktinių pasiūstų apskričių samdytų dalinių. Plačiai nušviestas pašauktinių, kaip karinės jėgos, vaidmuo to meto karinėse operacijose. Autorius mano, kad pašauktinių kariuomenės žemo kovingumo priežastimis buvo žmonių stoka, blogos rūšies arkliai, žemos kokybės ginklai ir apsiginklavimo įvairumas (19, p. 100). Dėl pašauktinių kariuomenės socialinės sudėties autorius tvirtos nuomonės nepateikė. Pradžioje teigiama, kad visuotiniame šaukime galėjo būti įvairūs luomai (19, p. 94—95), o vėliau — kad ne bajorai neturėjo galimybės dalyvauti visuotiniame pašaukime (p. 95).

Autorius, nors ir cituoja III Lietuvos Statuto poskyrį, kuriame nurodoma, jog visuotiniame šaukime turi dalyvauti ir miestiečiai, tačiau šio luomo dalyvavimo pašauktinėje kariuomenėje galimybių nesprendžia.

Prie savivaldos kariuomenės priskiriamas apskričių visuotinis šaukimas, apskričių vėliavos ir miestų kariniai daliniai. Ypač plačiai autorius sustoja prie apskričių vėliavų, pateikia daug naujos medžiagos. Apskričių vėliavos buvo sudarinėjamos karaliui leidus ir bajorų seimeliams nutarus pasiūsti samdytus karius vietoj vykimo visiems visuotiniu šaukimu. Buvo atvejų, kai apskrities bajorai savo lėšomis sudarydavo

dalinius padėti valstybinei kariuomenei. Kartais net sunku nustatyti, ar siunčiama apskrities vėliava yra vietoj visuotinio šaukimo, ar šiaip pasiūsta. Matyt, vieną nuo kito bus galima atskirti tik tuomet, kada tiksliai žinosime, kuriais metais buvo surinktas visuotinis šaukimas, kaip jį atliko kiekvienos apskrities bajorai.

Privačią kariuomenę sudarė rūmų daliniai, didikų rinktiniai bei bajorai, samdyti būriai, taip pat laisvanoriškai susidarę ir saviveiksmiškai veikiantys daliniai. Rinktiniai buvo tose feodalų valdose, kur buvo pilys bei sutvirtinimai. Lietuvoje rinktiniai iš valstiečių eidavo į Biržus iš Radvilos valdų, buvusių nepertoliausiai nuo tos pilies.

Svarbi vieta krašto gynyboje teko pilims. Tačiau valstybinių pilių priežiūra, jų tinkamas išlaikymas nuolatos susidurdavo su labai dideliais sunkumais dėl lėšų stokos. Autorius tvirtina, kad kritiška pilių padėtis buvo susijusi su bajorų siekimu neleisti sutvirtėti karaliaus valdžiai (19, p. 124—125). Pilių priežiūra ir gynyba buvo tiesiogiai susijusios su miestų įtvirtinimų apsauga. Tačiau abu šie gynybiniai kompleksai viename mieste paprastai buvo skirtingose rankose: miestiečių ir seniūno arba valdytojo. Autorius mano, kad Lietuvos miestų gynybos reikalais visai nesirūpinta. Išimtis buvusi tik Vilnius (19, p. 126). Sugrupavęs pilis pagal jų išlaikymo šaltinius į privačias ir valstybines, autorius apibūdina karinį pilių aprūpinimą, įgulas. Tokios įgulos valstybinėse Lietuvos pilyse buvo labai negausios.

Autorius pirmąsyk istoriografijoje nušviečia, kaip buvo sudaromos ir aprūpinamos pilių įgulos (19, p. 132—138), pateikia svarbiausių pilių to meto charakteristikas, žinias apie aprūpinimą, apsaugą (20, p. 19—26).

Ypač vertingi duomenys apie pagrindinės kariuomenės rūšis 1621—1650 m. (20, p. 8—9; 21, p. 84—140).

Visas H. Visnerio darbas paremtas daugiausia nauja archyvine, iki šiol istoriografijoje nepanaudota medžiaga (tai būdinga daugumai jo darbų). Kartu reikia pažymėti, kad autorius prie savo pasirinktos problematikos nepriėjo istoriografiškai. Todėl atskiri poskyriai daugiau primena turimos medžiagos paskelbimą negu nuodugnų pasirinktos potėmės tyrinėjimą. Nepanaudota K. Avižonio monografija „Bajorai valstybiniame Lietuvos gyvenime Vazų laikais“, kurioje (p. 354—404) yra nagrinėjami kai kurie H. Visnerio paliesti klausimai, nepasinaudota chronologiškai gretimą laikotarpį Lietuvos kariuomenę nagrinėjančiu R. Kotarskio darbu. Jeigu šis darbas bus leidžiamas atskira knyga, vertėtų peržiūrėti medžiagos sugrupavimą, sukonkretinimą. Tas padėtų išvengti pasikartojimu.

Baigiant reikia pasakyti, kad H. Visnerio darbas yra pirmas istoriografijoje, kuriame išanalizuota XVII a. I pusės Lietuvos kariuomenės struktūra, jos socialinė bei tautinė sudėtis, išaiškinti algininkų išlaikymo šaltiniai, gynybinių kompleksų panaudojimo strateginė ir realioji padėtis. Šis darbas prisidės prie platesnių darbų apie kariuomenę bei gynybą XVI—XVII a. parengimo ir tuo pačiu prie socialinių bei kultūrinių problemų sprendimo.

Antanas Tyla

Studia z dziejów uniwersytetu Wileńskiego. 1579—1979. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa—Kraków, 1979, 170 p., 1450 + 80 egz. (Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne, s. 64).

Krokuvos Jogailos universiteto mokslo darbų istorijos serijos 64 sąsiuvinis skirtas Vilniaus universiteto 400 metų jubiliejui. Pradedamas jis trumpa Jogailos universiteto rektoriaus prof. dr. Mečislavo Heso įžanga. Joje atskleidžiami abiejų universitetų ryšiai šiuo metu.

Algirdo Sidlausko straipsnis — apie senojo Vilniaus universiteto istoriografiją. Apžvelgęs feodalinę jėzuitų literatūrą, jis įvertina A. Kojelavičiaus-Vijūko ir jo brolio K. Kojelavičiaus-Vijūko kronikas, panegirikas ir kitus karaliams, popiežiams, vyskupams ar jėzuitų ordinui skirtus darbus. Autorius nurodo universiteto istorijos klausimais prieštaringus vertinimus, atskleidžia tos istoriografijos tendencingumą bei ribotumą. Ypač religinio fanatizmo kupina S. Rostovskio knyga „Lietuvos jėzuitų istorija“. Tačiau iš kitų to meto darbų ji išsiskiria faktinės medžiagos gausumu (panaudoti to meto iki šių dienų neišlikę jėzuitų ordino archyvai). Joje plačiai apžvelgiama jėzuitų pedagoginė veikla, apstu medžiagos apie Vilniaus akademiją ir jėzuitų kolegijas, aptarta mokymo dalykai, mokytojai bei svarbiausi profesorių moksliniai darbai. Apskritai viduramžiais parašytų darbų koncepcija vienoda — juose iškeliami bažnyčios ir jėzuitų ordino veikla.

Pirmąją Vilniaus universiteto istoriją parašė M. Balinskis. Vėlesni buržuaziniai autoriai (J. Bielinskis, S. Bednarskis, J. Lukoševičius, L. Janovskis) pateikė gausios medžiagos apie šią mokslo įstaigą, jos struktūrą, mokymo procesą, profesorius. Jie irgi iškelia katalikų bažnyčią ir jėzuitų ordiną. Jų istoriografijai būdinga ir buržuazinės istorijos mokyklos tendencija — analizuojamų problemų ribotumas, nacionalizmas, klasinių prieštaravimų ir kultūros dvilypumo klasinėje visuomenėje užtušavimas.

A. Sidlauskas nurodo, jog lietuvių buržuazinė istoriografija Vilniaus universiteto istorijai dėmesio skyrė nedaug. Kiek labiau ja susidomėjo buržuaziniai emigrantai artėjant 400 metų jubiliejui. Jų istoriografijoje irgi ryškios senosios istoriografijos tendencijos, be to, jas papildė nacionalizmas ir antitarybiškumas. Tai matyti iš P. Rąbikausko straipsnio („Mokslinė pažanga Vilniaus akademijoje“, atsp. 1972 m. Lietuvos katalikų Mokslo Akademijos Suvažiavimų darbuose, t. 7), iš P. Čepėno redaguotos knygos („Lietuvos universitetas. 1579—1803—1922“. Čikaga, 1972). Emigrantinėje literatūroje teigiama, kad jėzuitų ordinas labai rūpinosi ne tik lietuvių švietimu, bet ir apskritai lietuvių kalba bei kultūra.

Straipsnyje trumpai apibūdinama tarybinė lietuvių ir šiandieninė lenkų istoriografija senojo Vilniaus universiteto problematika. Autorius pažymi, jog senosios istoriografijos kai kurios tendencijos, deja, gyvos ir dabartinėje lenkų istoriografijoje. Antai Irena Šybek knygoje apie Edukacinės komisijos veiklą švietimo srityje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, išleistoje 1973 m. Varšuvoje, kartoja 1699 m. Poznanėje išleis-

tos J. Zalašovskio knygos mintį, kad Vilniaus akademija negali būti vadinama universitetu, nes ji esą neprilygo aukštajai mokyklai. Be to, šis autorius ją linkęs laikyti akademija, o I. Šybek — tik vidurine mokykla. Jos nuomone, universitetui ar akademijai neatitikęs profesorių pasiren-gimo lygis, žemas buvęs, palyginti su Vakarų Europos universitetais, mokymo ir mokslinis lygis.

Visai kitas mintis randame kiek vėlesnį laikotarpį liečiančiame di-deliame Malgožatos Štolcman straipsnyje („Universiteto tradicijos ir kul-tūrinis gyvenimas Vilniuje po 1831 metų“). Jame autorė atskleidžia la-bai ryškius universiteto veiklos pėdsakus intelektualiniame Vilniaus gy-venime po aukštosios mokyklos uždarymo. Remdamasi visuomeniniu ir kultūriniu Vilniaus gyvenimu universiteto uždarymo metu, autorė plačiai išnagrinėjo, kokias universiteto tradicijas paveldėjo Medicinos-chirurgi-jos ir Dvasinės akademijos. Ji nurodo, jog abiejose akademijose dirbo žy-mūs buvę universiteto profesoriai (A. Sniadeckis, L. Borovskis, J. Loboika, M. Mianovskis); jie palaikė senąsias universiteto tradicijas. Šių aka-demijų mokymo turinys, jų profesorių mokslinis darbas, studentų visuo-meninė-politinė veikla iš esmės buvo universiteto darbo tęsinys. Iki šiol nedaug težinojome apie Dvasinės akademijos mokymo turinį ir jos pro-fesūrą. M. Štolcman nurodo, kad, be teologinių dalykų, akademijoje bu-vo dėstomos lotynų ir lenkų literatūros, gamtos istorija, visuomenės is-torija, botanika, fizika, žemdirbystės teorija, netgi higiena. Plačiai autorė nušvietė studentų visuomeninę-politinę veiklą, atskleidė jų ryšius su žy-miausiais to meto mokslo, literatūros ir kultūros veikėjais, aprašė fila-retų ir filomatų tradicijas akademijose. Aktyvi visuomeninė-politinė stu-dentų veikla, S. Konarskio ir P. Savičiaus suėmimas, autorės nuomone, tapo dingstimi uždaryti Vilniuje abi akademijas.

Bet ir po aukštųjų mokyklų uždarymo Vilniaus kultūrinis gyvenimas tebebuvo gyvas. Vilniuje 4 stambiausiose ligoninėse buvo 547 lovos. Be to, tebeveikė 3 buvusios universiteto klinikos, Bonifratų ligoninė ir ka-riškių ligoninė Antakalnyje. Tuo metu Vilniuje, palyginus su kitais Europos kraštais, buvo mažiausias gyventojų mirtingumas (1 iš 43 mies-tiečių). Daugiausia čia nusipelnė aktyviai veikusi Vilniaus medicinos draugija; jos nariais buvo 74 vietiniai gydytojai, 219 korespondentų iš įvairių Rusijos vietų ir 127 užsieniečiai. Draugija leido medicinos klausimais darbus, turėjo savo biblioteką. Dideliu jos nuopelnu autorė laiko Birštono ir Druskininkų mineralinių versmių vandens savybių ištyrimą ir jų pritaikymą gydymui. Aktyviai reiškėsi ir Farmacininkų draugija.

Istorijos mokslo srityje nemažą vagą išvarė E. Tiškevičiaus iniciatyva 1857 m. įkurta Laikinoji archeologinė komisija ir Senienų muziejus. Pas-tarasis sukaupė ne tik turtingą archeologinį rinkinį, bet ir kitų meno bei kultūros vertybių (jos buvo eksponuojamos universiteto patalpose). Ko-misija auklėjo ir veikė jaunimą taip, kad ateityje galėtų įsteigti aukštojo lavinimo kursas ar atkurti universitetą. Ji sukomplektavo gausią biblio-teką, turėjusią tapti viešąja. Jos nariai, buvę Vilniaus aukštųjų mokyk-lų profesoriai ir auklėtiniai (M. Homolickis, P. Kukolnikas, J. Jaroševi-čius, A. Jocheris, T. Narbutas, J. I. Kraševskis, I. Chodzka, A. Zdanovi-

čius ir kt.), rašė veikalus, skaitė referatus, palaikė ryšius su kitomis draugijomis, taip pat su šalies ir užsienio mokslininkais.

M. Štolcman straipsnyje daug vietos skiria buvusių universiteto profesorių ir jo auklėtinių publicistinei ir leidybinei veiklai. Ši veikla Vilniuje ypač suaktyvėjo ir išaugo XIX a. viduryje. Tą laikotarpį autorė apibūdina kaip Vilniaus publicistikos aukso amžių. Mokslinėje publicistinėje veikloje tuo metu reiškėsi M. Pelka-Polinskis, M. Homolickis, J. S. Hrynevičius, K. Podčašinskis. Apie juos būrėsi akademinį mokslą baigęs ir nebaigęs jaunimas, aktyviai dalyvavę to meto kūrybiniame gyvenime J. I. Kraševskis, M. Balinskis, T. Narbutas, M. Malinovskis ir kiti.

Vilniuje tuo metu gyva buvo leidybinė veikla. Ypač suklestėjo Zavadzkių spaustuvė. Be jos veikė ir keletas kitų stambių spaustuvių. Buvo leidžiami 7 metraščiai ir 9 visuomeniniai literatūriniai žurnalai, plačiai paplitę ne tik Lietuvoje, bet ir Lenkijoje. Populiarūs buvo tokie laikraščiai ir žurnalai, kaip „Athenaeum“, „Wizerunki i Rozstrzasania Naukowe“, „Wiadomości Brukowe“, „Dziennik Wileński“ ir kt. XIX a. viduryje buvo išleista T. Narbuto 9 tomų Lietuvos istorija (J. Marcinkovskio spaustuvė, 1835—1841 m.), A. Jocherio bibliografija (Zavadskių spaustuvė). Buvo parengtos ir išleistos M. Počobuto, I. Chodzkos biografijos, išspausdinti S. Jundzilo atsiminimų fragmentai. Šioje srityje didelį organizacinį darbą atliko A. H. Kirkoras ir jo redaguojamas leidinys „Teki Wileńska“. Taigi, kaip nurodo autorė, nors po galutinio aukštųjų mokyklų uždarymo Vilniaus intelektualiniam gyvenimui buvo suduotas stiprus smūgis, tačiau jis neišblėso. Buvusio universiteto profesoriai ir auklėtiniai tęsė publicistinę ir mokslinę veiklą. Universiteto tradicijos turėjo didelę įtaką Vilniaus jaunimui, ypač vidurinių mokyklų moksleiviams. M. Štolcman tuo metu aktyviai besireiškiantį visuomeninį ir kultūrinį gyvenimą laiko lenkišku, lenkų nacionaliniu judėjimu. Tačiau straipsnio pabaigoje ji daro išvadą, kad domėjimasis Lietuvos praeitimi, nacionalinio jausmo ugdytas turėjo įtakos lietuvių visuomeninio sąmoningumo atbudimui. Čia ji didelius nuopelnus priskiria M. Valančiui.

Kamilė Mrozovska straipsnyje „Vilniaus universitetas ir jo mokyklos (1795—1803)“ analizuoja vidurinių mokyklų padėtį nuo prijungimo iki Imperatoriškojo universiteto paskelbimo Vilniuje. Autorė pateikia daug statistinių duomenų apie mokyklas ir mokinių skaičių atskirais analizuojamojo laikotarpio metais Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės buvusioje teritorijoje pagal gubernijas — Gardino, Minsko, Vitebsko, Mogiliovo, Podolės, Volynės, Kijevo ir Lietuvos. Pastarojoje gubernijoje autorė randa tuo metu buvus 16 vidurinių mokyklų, 1803 m. jose mokiusis 2534 mokinius. Daugiausia mokinių buvo Kražių, Vilniaus, Telšių, Troškūnų, Raseinių vidurinėse mokyklose.

K. Mrozovska plačiai nušvietė mokyklų ir universiteto reorganizavimo procesą po Žečpospolitos padalijimų, universiteto poveikį ir reikšmę viduriniam švietimui. Ji ypač išskėlė M. Počobuto vaidmenį ginant universiteto teises prieš Lietuvos generalgubernatorių M. Repną. Universiteto to meto laimėjimus gamtos, medicinos, meno ir kitose srityse ji

priskiria žmonėms, jam vadovavusiems ir jame dirbusiems, kartu nurodyma, kad tie laimėjimai buvo pasiekti esant dideliems, ypač materialiniams, sunkumams.

Be to, straipsnyje, remiantis konkrečiais dokumentais, atskleista vidurinės mokyklos mokymo turinys ir mokyklos pobūdis. Iš pateiktos medžiagos autorė daro tokias išvadas: 1) to meto mokyklose vyravo bajorų jaunuomenė ir tik miestų mokyklose vis daugiau ėmė rasti miestiečių vaikų; 2) mokyklas su 4, 5 ir 6 metų mokymu dauguma jaunimo baigdavo po trejų metų, vadinasi, to meto visuomenės intelektualinis lygis buvo žemas; 3) 1796 m. mokyklos buvo perduotos vienuolių ordinams, o tai sustiprino katalikų bažnyčios įtaką švietimo srityje; 4) išlikusi tose mokyklose Edukacinės komisijos įvesta mokymo programa ir jos vadovėliai rodo, kad švietimo sistemoje buvo gyvos lenkų šviečiamosios tradicijos.

Du knygoje pateikti R. Plečkaičio ir J. Dybeco straipsniai iš esmės yra ten pat išspausdintų dokumentų komentarai. Julijanas Dybecas straipsnyje „Vilniaus stipendininkų mokslinio lygio kėlimas užsienyje 1803—1831 m.“ nurodo, kad po 1803 m. universiteto reorganizavimo, išplėtus mokymo turinį, iškilo profesūros klausimas. Vieni reikalavo svarbiausioms katedrose vadovaujančioms vietoms užimti profesorius kviestis iš užsienio, kiti, kaip J. Sniadeckis, siūlė parengti reikalingus kadrus iš savo auklėtinių. Autorius nurodo, kad, stengiantis suderinti abi nuomones, imta siųsti savo darbuotojus ir auklėtinius tobulintis į užsienį. Nemažai pirmųjų profesorių buvo pakviesta iš užsienio. Tačiau J. Dybecas ypač pabrėžia tai, kad užsienyje specialistai buvo rengiami iš savo auklėtinių. Jis išvardija universiteto profesorius, kėlusius kvalifikaciją užsienyje. Pirmuoju tokiu nurodo 1802 m. išvykusį S. Stubelevičių, kuris, gaudamas universiteto stipendiją, pabuvojo Vienos, Bolonijos, Florencijos, Padujos, Pavijos, Turino ir kituose universitetuose, kur klausė chemijos, matematikos, fizikos, mineralogijos, anatomijos paskaitų, taip pat susipažino su Prancūzijos ir Vokietijos manufaktūromis ir fabrikais. Jo tobulinimosi rezultatas buvo ne tik gerai įrengtas fizikos kabinetas, atsigabentas iš Paryžiaus, bet ir pakilęs fizikos mokslo lygis Vilniaus universitete. M. Očapovskis, keletą metų praleidęs Vokietijoje, Prancūzijoje, Italijoje ir Anglijoje, susipažino su tų kraštų žemės ūkiu, A. Bekiu — su ligoninėmis ir medicinos mokyklomis Vokietijoje, Anglijoje, Škotijoje. Naudingos buvo jo studijos Britų salose, kur suartėjo su E. Dženeriu, vakcinos prieš raupus išradėju. I. Danilavičius savo studijas gilino Peterburge ir Maskvoje, kiti teisininkai ir istorikai — Austrijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje, Vatikane.

J. Dybecas straipsnyje pateikė didelį dokumentą — dvi Jano Znoskos 1809 ir 1810 m. komandiruotės į užsienį ataskaitas. Ataskaitos — tai tipiškas stipendininko darbo užsienyje pavyzdys. Iš jų matyti, kad komandiruotė į užsienį paskatino J. Znoską domėtis Adamo Smito teorija, kad savo paskaitų pagrindu jis pasirinko Georgo Sartorijaus politinės ekonomikos veikalą. Tą knygą jis išvertė į lenkų kalbą ir išspausdino Vilniuje.

I komandiruotę universiteto stipendininkai vykdavo pasirenge. Žymesni profesoriai — J. Sniadeckis, Jozefas Frankas, G. E. Grodekas ir kiti paruošdavo jiems instrukcijas ir rekomendacinius laiškus. Už komandiruotes reikėjo atsiskaityti. Netgi baudavo tuos, kurie domėdavosi ne tais dalykais, kurių buvo siūsti studijuoti. Tobulinimasis užsienyje, kaip nurodo autorius, ne tik pakėlė universiteto darbuotojų kvalifikaciją, ne tik suteikė galimybę jiems kaupti mokslinę medžiagą, bet ir papildė universitetą naujais mokymo prietaisais, jo biblioteką knygomis, nes stipendininkams buvo pavesta rūpintis ir tais dalykais.

Romanas Plečkaitis straipsnyje apie mokslo laipsnių teikimą senajame Vilniaus universitete iš esmės nagrinėjo vieną didelį dokumentą „Laureae Academicae seu liber continens ritum promovendi et catalogum promotorum ad gradum doctoratus, licentiatum, magisterii et baccalaureatus in Alma Academia Vilmensi Societatis Iesu“. Tai knyga, kurioje buvo registruojami suteikti universitete mokslo laipsniai nuo XVII a. vidurio iki XVIII a. pabaigos. Pirmojo universiteto gyvavimo laikotarpio pažymėti tik kai kurie faktai, nes pirmoji tokia knyga neišliko, ji sudėgė XVII a. viduryje per karus. Laipsnių teikimas universitetui buvo leistas 1579 m. popiežiaus bule. Laipsniai buvo teikiami iš filosofijos, teologijos, kanonų ir civilinės teisės. Filosofijos buvo 2 laipsniai: 1) laisvųjų menų ir filosofijos bakalauro, 2) laisvųjų menų ir filosofijos magistro, nuo XVIII a. imamo vadinti daktaro. Teologijos buvo 3 laipsniai: bakalauro, licenciatu ir daktaro. Tokia pati sistema nuo 1677 m. imta taikyti ir kanonų bei civilinei teisei. Universiteto profesoriai paprastai turėjo aukščiausius laipsnius: filosofijos magistro, teologijos daktaro, kanonų teisės daktaro. Laipsnius teikė daktarų senatas, kurį XVII a. pradžioje sudarė 9 labiausiai pasižymėję profesoriai. Jų teikimas buvo susijęs su moksline diskusija ir ištisu ceremonialu. Per 1583—1781 metus Vilniaus universitete buvo suteikta mokslo laipsniai: 1810 filosofijos bakalauro, 1700 filosofijos magistrų, 46 teologijos bakalauro, 59 teologijos licenciatų, 312 teologijos daktarų, 113 kanonų teisės licenciatų ir daktarų, 36 kanonų ir civilinės teisės licenciatų ir daktarų, iš viso 4076 asmenims.

Knyga apie Vilniaus universitetą baigiama Andriaus Bendžiaus straipsniu „Specialistų rengimas Vilniaus V. Kapsuko universitete socializmo metais (1940—1977)“. Jame autorius atskleidė mokymo turinį ir mokslo organizavimą universitete Tarybų valdžios metais. Jis parodė, jog universitetas, kaip mokymo įstaiga, išaugo ir sustiprėjo tik socializmo sąlygomis, kai pakilęs respublikos liaudies ūkis ir kultūra pareikalavo daug naujų specialistų. Padaugėjo universiteto katedrų ir mokslo darbuotojų. 1977 m. veikė 12 fakultetų, kuriuose ruošiami 32 specialybių kadrai. Be to, veikia gydytojų kvalifikacijos kėlimo fakultetas. Visuose fakultetuose — 101 katedra. 1978/79 m. m. mokėsi 16 543 studentai, iš jų dieniniame skyriuje — 8824, neakivaizdiniame — 5095, vakariniame — 2624. 1977 m. universitete dirbo 1368 dėstytojai, iš jų — 80 daktarų ir profesorių, 646 kandidatai ir docentai. Per 1945—1977 m. jie parengė 34,5 tūkst. jaunų specialistų, labai reikalingų Lietuvos TSR liaudies ūkiui ir kultūrai.

Taigi bendras Lenkijos ir Lietuvos istorikų kūrinys pateikė įdomių faktų ir išvadų tiek iš seniausių, tiek iš naujausių universiteto istorijos laikų. Knyga parašyta lenkų kalba ir išleista Lenkijos Liaudies Respublikoje. Tai dar kartą parodo tradicinę abiejų tautų kultūrų sąveiką ir draugystę. Ji skirta lenkų skaitytojui, tačiau įdomi ir mūsų respublikos žmonėms, nes nušviečia kai kurias Vilniaus universiteto istorijos puslapius plačiau negu buvo tais klausimais rašyta iki universiteto 400-ųjų metinių ir jų minėjimo proga.

Aldona Gaigalaitė